

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
1.līmeņa profesionālā studiju programma
Pirmsskolas izglītības skolotājs

ALĪNA JOFE – BORDJAKOVSKA

**Vidējā pirmsskolas vecuma bērna emocionālās atsaucības
veidošanās literāro darbu iepazīšanas procesā**

Kvalifikācijas darbs

Darba vadītājs

Lektore
Akadēmiskais amats

Mg.paed.
Zinātniskais /
akadēmiskais grāds

Vladislava
Uršuļska
Vārds, uzvārds

Paraksts

TUKUMS 2018

Anotācija

Darba autore: Alīna Jofe – Bordjakovska

Darba nosaukums: Vidējā pirmsskolas vecuma bērna emocionālās atsaucības veidošanās literāro darbu iepazīšanas procesā

Pētījuma mērķis: pētīt bērnu emocionālās atsaucības veidošanos literāro darbu iepazīšanas procesā.

Pētījuma priekšmets: vidējā pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās atsaucības veidošanās.

Pētījuma objekts: literāro darbu iepazīšanas process.

Pētījuma uzdevumi:

- Analizēt pedagoģijas un psiholoģijas zinātnes teorijas par emocijām.
- Raksturot emocionālās atsaucības veidošanos vidējā pirmsskolas vecuma bērniem.
- Teorētiski un praktiski pētīt literāro darbu izmantošanas iespējas bērnu emocionālās atsaucības veidošanā.

Pētījuma metodes:

- **Teorētiskā** – literatūras analīze.
- **Empīriskās** – novērošana, pārrunas un iegūto rezultātu analīze.

Pētījuma bāze : Rīgas "X" pirmsskolas izglītības iestāde.

Darba apjoms: 59 lpp.; 4 tabulas un 26 attēli; 33 literatūras vienības; 3 pielikumi.

Pirmajā darba nodaļā, iepazīstoties un analizējot pedagoģisko un psiholoģisko literatūru dažādu autoru atziņās, tiek apskatīts emocionālās atsaucības jēdziena skaidrojums, literāra darba ietekme uz bērna, kā arī vidējās pirmsskolas vecuma bērna attīstības likumsakarības.

Otrajā darba nodaļā, pētījuma praktiskajā daļā veikts pētījums par bērna emocionālās atsaucības veidošanās literārā darba ietekmē. Veikta praktiskā pedagoģiskā darbība, izmantojot mērķtiecīgi izvēlēti literārie darbi vidējā pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās atsaucības sekmēšanai.

Pētījumu rezultātā hipotēze apstiprinās.

Atslēgas vārdi: emocijas, emocionālā atsaucība, literārie darbi, 4-5 gadi.

Annotation

Work authore: Alīna Jofe – Bordjakovska

Work title: The average emotional response of pre-school children to the process of getting acquainted with literary work

Purpose of the research: to study the development of emotional responsiveness of children in the process of getting acquainted with literary works.

Subject matter of the research: The average emotional response of pre-school children.

Object of the research: the process getting know of literary works.

Task:

- To analyze pedagogy and psychology in science theories of emotions.
- Describe emotional responsiveness of the development for pre-school children.
- Theoretically and practically, studying the possibilities of using literary works in creating children's emotional responsiveness.

Research methods:

- **Theoretical methods** – literature analysis.
- **Empirical** – observation, discussion and analysis of the obtained results.

Research base: Riga "X" pre-school education institution.

Amount of work: 59 pages; 4 tables and 26 pictures; 33 sources of literature; 3 annex.

In the first chapter of the work, becoming acquainted with and analyzing pedagogical and psychological literature in various authors opinions, was viewed the discuses of emotional responsiveness, the impact of literary work on the child, as well as the regularities of the development of the pre-school child's age.

In the first chapter of the work, in the practical part of the study was a study of the emotional responsiveness of the child in the influence of literary work. Practical pedagogical activity performed, using targeted literary works to promote the emotional response of children of the middle pre-primary age.

As a result of the studies, the hypothesis will confirm.

Keywords: emotion, emotional response, literary work, 4-5 years.

Saturs

Ievads.....	5
1. Emocijas pedagogu, psihologu atziņās.....	7
1.1. Emociju vispārīgs raksturojums.....	7
1.2. Emocionālās atsaucības veidošanās vidējā pirmsskolas vecuma bērniem	12
1.3. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu psiholoģiskais raksturojums	16
1.4. Literārie darbi – līdzeklis bērnu emocionālās atsaucības sekmēšanai	19
2. Literāro darbu izmantošana bērnu emocionālās atsaucības sekmēšanā	24
2.1. Pētījuma metodoloģijas raksturojums.....	24
2.2. Pētāmās grupas bērnu raksturojums pētījuma sākumā	25
2.3. Praktiskais darbs ar bērniem	37
2.4. Pētāmās grupas bērnu raksturojums pētījuma beigās	49
Secinājumi	54
Literatūras un avotu saraksts	55
Pielikums	57

Ievads

Bērnībā cilvēks ir visu zināt un sajūst gribošs, atklāts, radošs, emocionāli atsaucīgs, un no pieaugušajiem ir atkarīgs, kā bērna personība veidosies turpmākajā dzīvē.

Bērna personības attīstību ietekmē emocijas: prieks, bailes, dusmas, sajūsma, lepnums u.c. Bērns ar emocijām izjūt dzīves kvalitāti. Svarīgākais pedagogu uzdevums ir sekmēt bērna emocionālo attīstību, lai bērns spētu izjust prieku un apmierinātību, kā arī mācīties izprast negatīvās emocijas.

Mūsdienu sabiedrībā aizvien biežāk tiek izjūta nepieciešamība, vajadzība pēc cilvēku humānas attieksmes pret apkārtējo pasauli, apkārtējiem cilvēkiem un arī pašam pret sevi. Tādēļ ir tik svarīgi jau pirmsskolas vecuma bērniem ieaudzināt vispārcilvēciskās vērtības: labestību, taisnīgumu, līdzjūtību u.c. Galvenais ir veidot bērniem savstarpēju sapratni, līdzpārdzīvojuma spējas un emocionālo atsaucību.

L. Jasinskiha savā pētījumā par pirmsskolas vecuma bērnu emocionālo atsaucību ir teikusi: “Emocionālās atsaucības ietekme uz citiem cilvēkiem ir viens no cilvēces izcilākajiem ieguvumiem” (Ясинских, 2005).

Pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās atsaucības veidošanas viens no efektīvākajiem līdzekļiem ir literārie darbi. Literāro darbu emocionālais saturs veicina un paplašina bērnu emocionālo pieredzi. Emocionālā atsaucība, kas mazam bērnam veidojas literāro darbu ietekmē, pavadīs bērnu arī viņa turpmākajā dzīvē.

Saskatot pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās atsaucības veidošanas aktualitāti mūsdienu sabiedrībā, izvēlējos savam kvalifikācijas darbam tēmu: Vidējā pirmsskolas vecuma bērna emocionālās atsaucības veidošanās literāro darbu iepazīšanas procesā.

Pētījuma objekts – literāro darbu iepazīšanas process.

Pētījuma priekšmets – vidējā pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās atsaucības veidošanās.

Pētījuma mērķis – pētīt bērnu emocionālās atsaucības veidošanos literāro darbu iepazīšanas procesā.

Pētījuma hipotēze – vidējā pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās atsaucības veidošanās ir sekmīga, ja:

- literārais darbs atbilst bērna vajadzībām, interesēm, konkrētai situācijai;
- tiek radīta emocionāli pozitīva vide.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt pedagogijas un psiholoģijas zinātnes teorijas par emocijām.
2. Raksturot emocionālās atsaucības veidošanos vidējā pirmsskolas vecuma bērniem.

3. Teorētiski un praktiski pētīt literāro darbu izmantošanas iespējas bērnu emocionālās atsaucības veidošanā.

Pētījuma metodes

Teorētiskā – literatūras analīze.

Empīriskās – novērošana, pārrunas un iegūto rezultātu analīze.

Pētījuma bāze– Rīgas "X" pirmsskolas izglītības iestāde.

1. Emocijas pedagogu, psihologu atziņās

1.1. Emociju vispārīgs raksturojums

Cilvēka dzīve nav iedomājama bez emocijām un jūtām. Neviens cilvēks nevar iztikt bez priekšmetiem, dusmām, bez mīlestības un naida. Cilvēkam ir patstāvīga vajadzība pēc pārdzīvojumiem un emocionālas piesātinātības. Cilvēkā nepārtraukti mijas pozitīvās emocijas ar negatīvajām (Oļšaņņikova, 1983, 6).

Ka atzīst A.Vorobjovs, cilvēks dzīvo patstāvīgu priekšmetu un parādību pasaulē, ko sabiedrība savā attīstības gaitā aizvien vairāk uzkrāj un paplašina. Visi šie priekšmeti no sabiedrības puses tiek vērtēti vai nu pozitīvi, vai – negatīvi. Cilvēks šos priekšmetus un parādības apgūst, ar tiem saskaroties. Tai pašā laikā audzināšanas rezultātā cilvēks apgūst šo priekšmetu un parādību sabiedrisko vērtējumu. Tādēļ visi cilvēka sakaru ar ārpusauli subjektīvie vērtējumi gūst sabiedrisku „nokrāsu”. Psiholoģijā cilvēka subjektīvo pasaules vērtēšanas sistēmu sauc par jūtām.

Tajos gadījumos, kad cilvēks tieši tiek ar jūtu priekšmetu, viņā aktualizējas sakaru ar šo priekšmetu subjektīvais vērtējums, t.i., notiek jūtu pārdzīvošanas process. Sakaru ar jūtu priekšmetu subjektīvo vērtējumu aktualizācijas procesu sauc par – *emociju* (Vorobjovs, 1996, 114).

Savukārt psiholoģijas vārdnīcā jēdziens *emocijas* skaidrotas kā psihe regulācijas procesi, kas nodrošina cilvēkam iespēju rīkoties mērķtiecīgi un norāda uz notiekošā subjektīvo nozīmīgumu, saistot izziņu procesus ar personības struktūru. Emocijas akcentē cilvēka uzvedībā un redzeslokā visu to, kas var būt nozīmīgs konkrētā brīdī (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 41).

Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā *emocijas*, savukārt, skaidrotas kā neiropsihiskās pašregulācijas komplekss, reakcija uz iekšējiem un ārējiem kairinājumiem. Uzbudinājums, kas izpaužas specifiskā, samērā īsa pārdzīvojumā un reaģēšanā dažādās situācijās: patikā, nepatikā, priekā, bailēs u.c., atspoguļojas mīmikā, žestos, valodā u.tml. Emocijām ir liela nozīme saskarsmē un kultūrā (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 43).

Arī A.Šteinberga norāda, ka *emocijas* ir cilvēka subjektīvās izziņas process, kas izpaužas indivīda pārdzīvojumā. Emocijas pauž cilvēka attieksmi pret lietām, citiem cilvēkiem un parādībām. Emocijas akcentē visu, kas cilvēkam šķiet nozīmīgs. A.Šteinberga izdala šādas emociju īpašības: emociju situatīvais raksturs, virzība uz noteiktu priekšmetu, emociju grūtā

vadība, vieglā pārslēgšanās uz citiem objektiem, pārvietojamība laikā un telpā (Šteinberga, 2013, 44).

I. Plotnieks uzsver, ka sarežģītajā objektīvās īstenības atspoguļošanas procesā cilvēks ne tikai sajūt, uztver, atceras, domā, iztēlojas, bet ieņem arī īpašu attieksmi, kas izpaužas patikā vai nepatikā, vai arī kādā citā pārdzīvojumā, kuru ir ļoti daudz gan skaita, gan nianšu ziņā. I. Plotnieks definē jēdzienu *emocijas* kā pārdzīvojumus, kuros atspoguļojas īstenības priekšmetu un parādību atbilstība vai neatbilstība cilvēku vajadzībām un sabiedrības prasībām (Plotnieks, 1976, 3).

D. Goulmens savā pētījumā par emocijām uzsver domu, ka būtībā visas emocijas ir nervu impulsi, kas mudina cilvēku rīkoties. Kā norāda autors, jau pats vārds – *emocijas* (*lat.v.motere* – kustēties, virzīties projām) norāda, ka ikvienas emocijas ietver kustības resp. darbības jēdzienu (Goulmens, 2001, 24).

J. Kolominskis norāda uz faktu, ka bieži tiek jaukti jēdzieni – jūtas un emocijas. J. Kolominskis norāda uz šo jēdzienu atšķirību: jūtām piemīt relatīva noturība un patstāvība, bet emocijas rodas kā atbilde uz konkrētu situāciju. Dziļā saikne starp emocijām un jūtām izpaužas tādejādi, ka jūtas tiek pārdzīvotas un atklājas tieši konkrētās *emocijās* (Kolominskis, 1990, 181).

Arī J. A. Students ir pētījis jautājumus par emocijām un jūtām. Viņš norāda, ka personības veidošanā dzīvu dalību ņem arī jūtas, uzsverot, ka galveno vērību jāpiegriež ne tik daudz jūtu parastajiem izpaudumiem, kā lielākajiem dvēseles saviļņojumiem – emocijām. J.A. Students skata emocijas šaurākā nozīmē – kā afektus (Students, 1998, 156).

A.Vorobjovs savukārt norāda, ka atkarībā no procesa norises intensitātes jūtas iedalās stīprās, vājās un vētrainās. Jūtu izpausmes intensitāti nosaka to izveides pakāpe, kas savukārt atkarīga no cilvēka individuālajām īpašībām: nervu sistēmas tipa, temperamenta, gribas īpašībām, kuras var bremsēt vai stimulēt jūtu norises procesu. Pēc jūtu un emociju norises procesa intensitātes nosaka cilvēka emocionalitāti – īpašību, kas raksturo jūtu pārdzīvojuma procesa dinamiku un intensitāti (Vorobjovs, 1996, 115).

Savukārt Psiholoģijas vārdnīcā emocionalitāte skaidrota kā indivīda emocionālās īpašības, kas raksturo kā emocionālā procesa kvantitatīvo pusi (emociju intensitāti, ilgums) tā arī kvalitāti. Emocionalitāte ietver sevī empātiju, izturību, labilitāti, dominējošo emociju un garstāvokļu raksturu (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 43).

A. Vorobjovs min emocionālo pārdzīvojumu formas un emocionālos stāvokļus:

Atkarībā no pārdzīvojuma spēka un intensitātes jūtas var izpausties dažādos emocionālos stāvokļos:

- jūtu tonī – izpaužas kā pozitīvo vai negatīvo emociju pārsvars, vērtējot dzīves īstenību kopumā (pesimisti, optimisti);
- afekts (*lat. affectus* – dvēselisks savīļņojums) ir brāzmais un relatīvi īslaicīgs emocionāls pārdzīvojums;
- stress (*angl. stress* – sasprindzinājums) – tā ir jūtu pārdzīvojuma forma, kas ietver samērā plašu cilvēka emocionālo stāvokļu loku, ko izsauc daudzi kairinātāji – stresori;
- frustrācija (*lat. frustratio* – māns, veltīgas gaidas) – tās ir ilgstošs emocionāls stāvoklis ar negatīvu emociju pārsvaru;
- kaislības – raksturojas kā spēcīgs, noturīgs, visaptverošs emocionāls stāvoklis ar pozitīvu emociju pārsvaru attiecībā pret kaislību priekšmetu;
garastāvoklis – tas parasti ir ilgstošs, noturīgs, tomēr ne sevišķi intensīvs emocionālais stāvoklis (Vorobjovs, 1996, 121).

Savukārt L. Borns un N. Ruso emociju iedalījums pēc to ietekmes uz cilvēku rīcību:

- stēniskās – mobilizējošās (pozitīvās emocijas un dusmas) – palīdz pārvarēt radušās grūtības un sasniegt izvirzīto mērķi;
- astēniskās – demobilizējošās (bailes, kautrība u.c.) – traucē pārvarēt radušās grūtības (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 41).

R. Borns un N. Ruso emocijas, savukārt, klasificē kā:

- kvalitatīvās (patīkamas – nepatīkamas);
- kvantitatīvās (vieglas – ārkārtīgi spēcīgas) (Borns, Ruso, 2001, 54).

Kā norāda D. Goulmens, cilvēka emociju gamma, kā to pierāda atšķirīgā ārējā izpausme, katrām emocijām ir sava individuāla loma. Konkrētas emocijas sagatavo organismu atšķirīgai atbildes reakcijai, tā:

- izjūtot *dusmas*, cilvēkam paātrinās asinsrite un sirds darbība, paaugstinās enerģijas līmenis, cilvēks ir gatavs sparīgai rīcībai;
- cilvēkam izjūtot *bailes*, asinis atplūst no sejas, liekot sejai nobālēt. Ķermeni uz īsu laiku pārņem stingums. Smadzenēs ieplūstošie impulsi izraisa hormonu sintēzi, kas liek ķermenim saspringt, bet prātam liek pievērsties draudošo briesmu apsvēršanai;
- *laimes sajūta*, ir nervu sasprindzinājuma pieaugums, kas aizkavē negatīvu emociju rašanos un veicina pozitīvas enerģijas uzplūdus;
- acīm izplešoties *pārsteigumā*, cilvēks iegūst plašāku redzeslauku, ko nodrošina gaismas pieplūdums tīklenē;
- *nepatikas* grimase izrāda riebumu, saviebjot seju un saraucot degunu;

skumju galvenā funkcija ir palīdzēt vieglāk pārciest smagu triecienu. Skumjas parasti samazina dzīvesprieku un interesi par apkārt notiekošo (Goulmens, 2001, 26).

Savukārt Psiholoģijas vārdnīcā norādīts, ka emocijas var izpausties kā:

- a) ārējas ekspresīvas pārmaiņas cilvēka uzvedībā (mīmika, pantonīma, runas intonācija u.c.);
- b) dažāda tipa pārdzīvojumi (prieks, bailes u.c.);
- c) pārmaiņas organismā, kuras parasti saistītas ar attiecīgām emocijām;
- d) izziņas zonas izmaiņas (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 41).

Psiholoģijas vārdnīcā ir nosauktas galvenās emociju īpašības:

- situatīvs raksturs;
- priekšmetiskums;
- nepakļautība tiešai vadībai;
- pārslēgšanās uz citiem objektiem;
- pārvietošana laikā un telpā (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 42).

Savukārt K.Izards pievērsies jautājumiem par plašāku emociju ietekmi uz cilvēku. K.Izards apraksta emociju ietekmi uz cilvēka uztveri. Tā, piemēram, viņš raksturo dažādu emociju ietekmi uz cilvēka konkrētas situācijas uztveri – piecīgs cilvēks uztver visu pasauli “rozā” krāsā, bēdīgam cilvēka, savukārt, raksturīga tendence visu apkārt notiekošo, runāto uztvert kā pret viņu vērstu kritiku. Nobijies cilvēks spēj uztvert tikai “biedējošo” objektu .

Runājot par emocijām un personības attīstību, K.Izards uzsver, ka ir divi faktori, kuri ietekmē šo jautājumu: cilvēka ģenētiskie dotumi emocionālajā sfērā un indivīda personiskā pieredze, zināšanas emocionālajā sfērā. Cilvēka, īpaši bērna, emocionālā reakcija uz konkrētām situācijām, ietekmē ne tikai personības iezīmes un bērna sociālo attīstību, bet arī viņa intelektuālo attīstību (Izards, 1980, 22 – 23).

L.Borns, N.Ruso norāda, ka emocijas ir cieši saistītas ar motivāciju: uzvara – prieks; zaudējums, neveiksme – skumjas, bēdas, dusmas. Un otrādi, emocionālie stāvokļi var atstāt iespaidu uz motivāciju (Borns, Ruso, 2001, 47).

Arī A.Vorobjovs pievērsas jautājumiem par emociju iedalījumu pēc to ietekmes uz cilvēku rīcību noteiktās dzīves situācijās. Viņš uzsver, ka dažādi cilvēki vienos un tais pašos apstākļos rīkojas atšķirīgi, vieniem ir vērojams „mobilizācijas efekts”, citiem „dezorganizācijas efekts”. Šīs reakcijas raksturs ir atkarīgs no cilvēka emocionālās noturības. Emocionālo noturību nosaka dažādas cilvēka jūtīguma pakāpes pret dažādiem emocionālajiem kairinātājiem un dažādas cilvēka darbības traucējumu pakāpes viena emocionālā kairinātāja ietekmē. Atkarībā no emocionālās noturības, psiholoģijā tiek izdalīti trīs personības tipi: piesardzīgie, adekvātie un riskējošie. Emocionālā noturība ir atkarīga no nervu sistēmas īpašībām, kas nosaka cilvēka

temperamentu. Visspēcīgāk emocionālo noturību ietekmē sekojošas īpašības: reaktivitāte – aktivitāte, intersversitāte – eksterversitāte, kustīgums un līdzsvarotība. Svarīga loma ir vajadzību un motivācijas sfērai (Vorobjovs, 1996, 126).

Arī V.Reņģe pētījis jautājumus par cilvēku emocionālo noturību. Viņš atzīmē, ka cilvēkus var iedalīt emocionāli noturīgos un emocionāli nenoturīgos (līdzsvars). Divu pamatīpašību – introversijas / ekstraversijas un emocionalitātes apvienojums kombinācijās veido to vai citu cilvēka temperamenta tipu (Reņģe, 2000, 16).

Savukārt Psiholoģijas vārdnīcā minētas tādas emociju funkcijas kā:

- komunikatīvā funkcija;
- signalizējošā funkcija;
- vērtējuma funkcija (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 42).

Arī I. Plotnieks savos darbos pievēršas emociju nozīmei cilvēka personības struktūrā. Viņš norāda, ka emocijas ir cieši saistītas ar visu cilvēka psihisko dzīvi, ar visām viņa personības sarežģītajām izpausmēm. Emocijas pavada visu cilvēka izziņas procesu, visciešākā saistība emocijām ir ar vajadzībām. Kā norāda I. Plotnieks, vajadzības ir cilvēka aktivitātes iekšējais avots. Vajadzība rada emocijas. Vajadzības un informācijas sakarības emociju izraisīšanā atklāj formula: $E = V(N - S)$, E – emocijas, V – vajadzības, N – nepieciešamā informācija, S – reālā informācija. Protams, ļoti grūti skaitliski novērtēt emocionālo spriegumu. Vajadzības ir gan emociju izraisītājas, gan jūtas savukārt stimulē personības aktivitāti, tās vajadzību attīstību. I. Plotnieks uzsver arī cilvēka rīcības motīvu nozīmi emociju veidošanā. Jūtas un emocionālie stāvokļi var kļūt par darbības rosinātājiem. Īpaša nozīme motivācijā ir morālajām jūtām (Plotnieks, 1976, 30 – 31).

A.Vorobjovs uzsver, ka emocionālās sfēras izveides līmenis, kurš atkarīgs kā no iedzimtības, tā arī no sociāliem faktoriem, nosaka cilvēka uzvedību, viņa fizisko un psihisko veselību (Vorobjovs, 1996, 127).

Arī D.Goulmens atzīmē, ka emocionālais un loģiskais prāts atrodas līdzsvarā, emocijām caurvijot loģiskā prāta darbību, bet loģiskajam prātam savukārt izsijājot un dažkārt arī noraidot emocionālā prāta piegādāto informāciju. Jūtas nevar iztikt bez prāta un prāts – bez jūtām (Goulmens, 2001, 29).

Būtībā, kā norāda K.Izards, emocijas ietekmē visu cilvēka būtību kopumā. Katra emocija ietekmē cilvēku dažādi. Emocijas ietekmē smadzeņu impulsu līmeni, sejas un ķermeņa muskuļu sasprindzinājuma pakāpi, dažādu organisma sistēmu darbību. Emocijas var izmainīt cilvēka apkārtējās pasaules uztveri no spilgtas un krāsainas uz tumšu un drūmu, cilvēka domas – no radošām uz melanholiskām un cilvēka darbību – no neveiklām un neadekvātām uz prasmīgām un mērķtiecīgām (Izards, 1980, 29).

Emociju ir ļoti daudz, grūti ir noteikt robežas starp emocijām kā procesu un dažādiem emocionālajiem stāvokļiem. A.Šteinberga norāda, ka ir pieņemts uzskatīt, ka pastāv desmit pamat emocijas, no kurām citas tiek atvasinātas, interese, izbrīns, prieks, bēdas un ciešanas, dusmas, bailes, riebums, nicinājums, vaina un kauns (Šteinberga, 2013, 46).

Savukārt L.Borns, N.Ruso, balstoties uz R.Platčika atziņām, ierosina patīkamās – nepatīkamās emociju dimensijas iedalījumu astoņās galveno cilvēka emociju apakštipos: prieks, atzišana, bailes, izbrīns, skumjas, riebums, dusmas, priekšnojauta (Borns, Ruso, 2001, 55).

Kā norāda T.Hrizmans, V.Jeremejeva, emocionālās attīstības likumsakarības ir cieši saistītas ar cilvēka intelekta un gribas sfēras attīstību. Cilvēka psihiskā attīstība notiek kopveselumā (Hrizmans, Jeremejeva, 1991, 8).

Darba autore, analizējot pedagogu un psihologu atziņas par emociju būtību, saskata J.Kolominska atziņās īpašas atziņas par emocijām. J.Kolominskis norāda, ka bez visām citām īpašībām cilvēka personībai ir it kā sava “dvēseles melodija”, kura vienmēr skan cilvēkā, darot to neatkārtojamu. Šo emocionālo melodiju viegli var izjust, pārdzīvot, ar ko izskaidrojama noslēpumainā neobjektivitāte un izvēlīgums cilvēka attieksmē pret apkārtējo pasauli un apkārtējiem cilvēkiem. Tieši dvēseles melodiju saskaņa, harmonija ir pamatā attieksmei pret citu cilvēku... personības emocionālā pasaule tas nav tikai skaists tēls. Cilvēka psihe ir vienots veselums. To caurvij emocionālie pārdzīvojumi. Emocijas nodrošina personības harmoniju un vienotību – no vienas puses, un tās disharmoniju, pretrunīgumu, iekšējos konfliktus – no otras puses (Kolominskis, 1990, 199).

Darba autore, analizējot pedagogu un psihologu atziņas par emociju būtību, funkcijām, veidiem un īpašībām, **secina**, ka emocijām ir ļoti liela nozīme personības psihiskajā attīstībā, īpaši bērnībā, tāpēc darba autore nākamajā apakšnodaļā aplūkos jautājumus par vidējā pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās atsaucības veidošanās likumsakarībām.

1.2. Emocionālās atsaucības veidošanās vidējā pirmsskolas vecuma bērniem

Bērnība ir dzīves sākumposms, kad notiek visstraujākā cilvēka attīstība, posms, kad cilvēks mācās runāt, staigāt, just un pārdzīvot, kad notiek sabiedriskās pieredzes apguve. Šajā vecumā veidojas attieksme pret sevi, citiem, darbu, dabu, veidojas cilvēka dzīves stils, notiek viņa personības identificēšanās (Špona, Jermolajeva, 2015, 8).

I.Freiberga uzsver, ka pasaules apjēgšanai un apgūšanai pirmsskolas vecumposmā nevajadzētu aprobežoties ar zināšanu un pieredzes uzkrāšanu. Pedagoģa uzdevums ir audzināt katru bērnu kā individualitāti – palīdzēt attīstīties tām viņam piemītošajām pozitīvajām tieksmēm un spējām, kas bagātina ne tikai viņa prāta izglītību, bet arī sirds izglītību. Pedagoģiskais darbs

jāveic tā, lai bērni paši atklātu, iepazītu, pārliecinātos un vienlaikus izjustu emocijas, veidotos bērnu emocionālā atsaucība (Freiberga, 1998, 42).

Cilvēka ontogēnētiskās attīstības gaitā notiek ievērojamas izmaiņas visā viņa psihiskajā struktūrā, būtiski skarot arī emocionālo sfēru. Bērna veselību un pašsajūtu ietekmē nevien fiziskas saslimšanas, bet arī emocijas – prieks, bēdas, dusmas, sajūsma u.c. Ar emociju palīdzību bērns sajūt dzīves kvalitāti. Jāveicina bērna emocionālās sfēras attīstība, lai bērns spētu izjust prieku, laimi un apmierinātību (Čerņavska, 2002, 30).

I.Plotnieks norāda, ka cilvēka dzīve sākas ar emocijām. Bērna pirmā saskare ar pasauli rada nevis domu, bet pārdzīvojumu (patiku, nepatiku), un tam atbilstošu reakciju. Tādēļ arī cilvēka emocionālā audzināšana sākas jau ar pirmajām dzīves dienām. Jūtu audzināšanas pamatprasība – atbilstošu emociju izsaukšana, jo jūtas veidojas emociju atkārtošanās un nostiprināšanās rezultātā. Šis process ir sarežģīts, tajā sava vieta ir arī intelektuālajiem un gribas procesiem. Bez to integrālas līdzdalības emocijas atklātos tikai kā impulsīvas darbības, bez apziņas un mērķtiecības.

Emocionālās dzīves vadība nav jāsaprot tikai kā atsevišķu emociju aizturēšana, savaldīšana. galvenais ir pozitīvu jūtu ieaudzināšana, emociju norises sistēmu radīšana bērna smadzenēs. Bērns ir ļoti emocionāli uzņēmīgs un atdevīgs, tāpēc emocionālās dzīves pamati jāieliek jau bērnībā. Bērnam jāizveido sava emocionālā attieksme pret negatīvām parādībām (Plotnieks, 1976, 50 – 51).

Ļoti svarīga bērna personības attīstīšanā ir bērna emocionālā atsaucība. Kā norāda S.Kurnosova, jautājumi par bērnu emocionālo atsaucību psiholoģijā ir diezgan maz pētīti. S.Kurnosova uzsver, ka emocionālā atsaucība ir viena no zināšanu veidojošajām sastāvdaļām. Tās būtības saturu veido sarežģītu cilvēka diskrēto emociju komplekss, un tās izraisa konkrēta situācija. Emocionālā atsaucība ir cieši saistīta ar motivāciju, sociālo komunikāciju, izziņas darbību un uzvedību. Emocionālā atsaucība ļauj bērnam redzēt apkārtējās pasaules uztveri un tā liecina par pilnvērtīgu reālās dzīves uztveri (Курносова, 2010).

Savukārt D.Lieģeniece, runājot par 4 – 5 gadus veciem bērniem norada, ka bērnus raksturo ārkārtīga emocionalitāte, spēja emocionāli uztvert apkārtējo pasauli. Šie bērnu iespaidi ir vienreizēji, spilgti, neatkārtojami. Šajā vecumā veidojas bērnu emocionālā atsaucība. Kā vienu no emocionālās attīstības līdzekļiem D.Lieģeniece min rotaļas, ka radoša darbība. Rotaļa izpaužas sākotnēja bērna dvēseles “kustība” (Lieģeniece, 1992, 21).

Darba autore pilnībā piekrīt D.Lieģenieces atziņai, ka vidējā pirmskolas vecumā jāveido bērna spēja just līdzīgi gan cilvēku, gan dzīvnieku ciešanām, prasme priecāties par savu un citu cilvēku labu darbu, par labā uzvaru, par taisnīgumu – tātad jāizkopj tas, ko plašākā nozīmē dēvē par *emocionālo atsaucību* (Lieģeniece, 1992, 28).

Arī A.Šteinberga norāda, ka no pedagoģiskā viedokļa emocijas ir ļoti nozīmīgs audzināšanas līdzeklis un to attīstībai ir novērojamas līdzīgas sakarības kā prāta un gribas attīstībā (sk 1.tabulu) attēloti emocionālie procesi, stāvokļi un īpašības.

1.tabula. Emocionālie procesi, stāvokļi, īpašības (Šteinberga, 2013, 45).

Psihiskais process	Psihiskie stāvokļi	Psihiskās īpašības
Emocijas – parasti pie pamatemocijām pieskaita interesi, izbrīnu, prieku, dusmas, bēdas, bailes, riebumu, nicinājumu, kaunu, vainu.	Tipiskais ir noskaņojums, afekts, kaislība. Bieži izjustas emocijas veido noteiktu emocionālo fonu.	Emocionālās īpašības ir jūtas, piemēram, mīlestība, naidis, patriotisms, optimisms utt.

Kā redzams dotajā tabulā, lai veidotos noteiktas psihs īpašības, iepriekš tām ir jābūt kā psihs procesiem un stāvokļiem. A.Šteinberga uzsver, ka tas atbilst mācīšanās pamatformulai: uztvert – apjēgt – pielietot (Šteinberga, 2013, 45).

A.Šteinberga arī pauž uzskatu, ka audzināšanā nozīmīgas ir ne tikai emocijas kā psihs parādība, bet gan prasme tās “lietot” – emocionālā inteliģence, kas ir gan audzināšanas līdzeklis, gan var būt kā viens no audzināšanas uzdevumiem. Emocionālā inteliģence nav iedzimts parametrs, to var attīstīt dzīves laikā jebkurš cilvēks. Emocionālo inteliģenci nodrošina četru vienkāršu darbu izpilde:

- 1) savu emociju pazīšana un vadīšana;
- 2) citu cilvēku emociju atpazīšana un atbilstīga uzvedība;
- 3) empātijas jeb līdzpārdzīvojuma apgūšana un vadība;
- 4) prasme veidot daudzveidīgas attiecības ar līdzcilvēkiem (Šteinberga, 2013, 47).

Kā norada A.Šteinberga, lai savas emocijas pazītu, tās vispirms jāizjūt, ir jāiepazīst to dažādība un izpausmes., kā arī to apzīmējumu verbāli. Ja mazs bērns dusmojas, ir nobijies vai samulsis, pieaugušo reakcijai katrā no šiem gadījumiem vajadzētu būt citādi, pie tam mēģinot nosaukt vārdā bērna izjūtas vai arī, ja bērns ir lielāks, jautāt pēc viņa paša izjūtām. Noteiktu emociju izjušana un apjēgšana veicina daudzveidīgāku pārdzīvojumu rašanos, kas nodrošina atbilstīgu jūtu veidošanos personības struktūrā (Šteinberga, 2013, 48).

Savukārt I.Bulate izsaka domu, ka bioloģiski nav iespējams iemācīt bērnam, kaut ko tādu, kas viņam nepatīk, nerada interesi vai rada spriedzi. Emocijas un emocionālās asociācijas smadzenēs ir svarīgākas par kognitīvo izpratni. Tieši emociju sistēma pasaka priekšā, vai kāda lieta ir svarīga, vai nē. Viena cilvēka emocija tīri bioloģiski producē atbilstošas emocijas otrā cilvēkā. Kā uzsver I.Bulate, no tā nav iespējams izvairīties. Emocijas ir skanošas un ir

nepieciešams iemācīties tās “dzirdēt”, kā tās skan, sākt tās lasīt – tieši tāpat kā diriģents lasa nošu partitūru. Bērni visas skanošās emocijas uztver ar sajūtām. Ļoti ieteicams vidējā pirmsskolas vecuma bērniem literatūras rotaļnodarbībās izmantot mūziku (Bulate, 2014, 5).

Arī D. Medne norāda, ka bērnu personības attīstībā nozīmīgs aspekts ir emociju attīstība, jo, ja bērni atpazīst emocijas un prot tās regulēt, arī citos attīstības satura aspektos: gan intelektuālajā, gan sociālajā, gan gribas, viņi var veidot tālākas prasmes un attieksmes (Medne, 2015, 113).

Kā uzsver S. Kurnosova, lai veidotu bērņā emocionālās atsaucības spējas, ir nepieciešama apkārtējās vides stimulējoša ietekme (Курносова, 2010).

Darba autore pilnībā piekrīt domai par vides nozīmi bērņa emocionālajā attīstībā, jo emocionāli labvēlīga, radoša vide attīsta bērņa vēlmi darboties, domāt, sajūst, komunicēt.

Darba autore uzskata, ka liels palīgs bērņa emocionālajā audzināšanā ir literatūra un māksla. Literārie tēli saviļņo bērnu, palīdz orientēties savā jūtu pasaulē. Arī I. Freiberga norāda, ka bērņa emocionālajā audzināšanā neatsverama loma ir literatūrai. Literatūra ir viens no tiem mākslas veidiem, kas bērņam pieejams un saprotams visātrāk. Tieši ar literāro varoņu un notikumu starpniecību bērņam iespējams pārdzīvot un izjust to, ko viņam liedz reālā dzīve.

Klausoties, pārdzīvojot literārā darba tēlu rīcību, attieksmes, notikumus, bērņš neapzināti tos salīdzina ar savu pieredzi un, balstoties uz to, skumst, priecājas, pārdzīvo, pauž savu attieksmi pret šiem tēliem. Literārais darbs ietekmē bērņa kā individualitātes veidošanos, jo bagātina bērņa priekšstatus, emocionālo pieredzi un veido emocionālo atsaucību (Freiberga, 1998, 43).

Darba autore atbalsta I. Freibergas atziņas par pirmsskolas vecuma bērņu emocionālās sfēras, emocionālās atsaucības veicināšanas efektīvs līdzeklis ir literatūra. Literatūra, izsaucot bērņā emocionālu pārdzīvojumu, rosina viņu aktīvi darboties. Lai bērņu aktivitāte būtu mērķtiecīga, tai ir nepieciešams motīvs. Motīvu izvirzīšanu un koordināciju vidējā pirmsskolas vecumā tieši ietekmē – literārā darba izsaukto emociju spilgtums un pedagoga attieksme, rīcība, spriedumi.

Darba autore, analizējot pedagogu un psihologu atziņas par vidējā pirmsskolas vecuma bērņu emocionālās atsaucības veidošanas iespējām, **secina**, ka veidojot bērņa emocionālo atsaucību, attīstot bērņa emocionālo sfēru, nepieciešams ievērot bērņa vecumposma īpatnības, bērņa attīstības pakāpi, vajadzības un intereses. Tāpēc darba autore nākamajā apakšnodaļā analizēs jautājumus par vidējā pirmsskolas vecuma bērņu psiholoģiskās attīstības īpatnībām.

1.3. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu psiholoģiskais raksturojums

Psiholoģijā pastāv problēma par vecumposmu periodizāciju, G.Svence min trīs tradicionālās shēmas, kas ir pamatā vecumposmu periodizācijas dažādiem variantiem. Pie *pirmās* pieder bioģenētiskās pieejas pārstāvji, kuri izmanto ideju par filoģenēzi. Pie *otrās* shēmas pieder to autoru uzskati, kuri vecumposmu dalīšanas kritērijus saista ar noteiktas pazīmes kā kritērija izdalīšanu. Pie *trešās* shēmas pieder tie teorētiskie uzskati, kuri saistīti ar centieniem izdalīt būtiskās bērnu attīstības īpatnības pašā attīstības procesa iekšienē – meklēt iekšējās attīstības cēloņsakarības (Svence, 1999, 18).

Latvijā cilvēka attīstības periodizācijā psihologi, fiziologi biežāk lieto klasifikāciju, kas balstās uz bioloģiskajiem, socioloģiskajiem un pedagoģiskajiem kritērijiem, izšķir šādus bērnu vecumposmus:

- jaundzimušā vecumposms;
- zīdaiņa vecumposms;
- agrā bērnība (1 – 3 gadu vecumam);
- pirmsskolas vecums (3 – 6 gadu vecumam);
- jaunākais skolas vecums (7 – 11 gadu vecumam);
- pusaudžu vecumposms (12 – 16 gadu vecumam);
- jauniešu vecumposms (16 – 21 gadu vecumam) (Špona, 2006, 42).

Pēc darba autores domām, raksturojot vidējā pirmsskolas vecuma bērnus, nozīmīgi ir aplūkot E.Eriksona izveidoto personības psihosociālās attīstības sistēmas pakāpes. Vidējais pirmsskolas vecums atbilst *lokomotorajai* stadijai. Šajā stadijā veidojas *iniciatīva* vai visaptveroša *vainas* apziņa. Bērns, pārejot no viena dzīves posma uz nākamo, ja sekmīgi pārvarēta pārejas krīze, kļūst rosinošāks, enerģijas pārpilns, bērnā rodas nenogurstoša ziņkārība, vēlme izpētīt atšķirības. Ja attīstība noris veiksmīgi, bērns darbojas pēc paša iniciatīvas, mērķtiecīgi virza savu darbību, priecājas par sasniegto. Ja iznākums ir nelabvēlīgs – bērns sevi ierobežo, par to ko dara, saņem sodu, nopēlumu, tad veidojas vainas izjūta (Eriksons, 1998, 91 – 95).

Savukārt D.Lieģeniece, balstoties uz H. Djupona izstrādāto bērnu emocionālās attīstības koncepsiju, norāda, ka vidējais pirmsskolas vecums atbilst 3.stadijai – emocionālās attīstības starppersonu stadija. Šajā periodā parādās jauna spēja – emocionālā decentrācija, un noteicošais faktors ir saskarsme ar vienaudžiem. Bieži šī fāze ir pretrunā ar iepriekšējo. Šis ir laiks, kad bērns mēģina saprast, kur un kā viņš jūtas (Lieģeniece, 1999, 23).

A.Špona, J.Jermolajeva norāda, ka ļoti lielu uzmanību prasa tieši vidējais pirmsskolas vecums. Autores, balstoties uz Z.Freida atziņām, ka šī bērnu attīstības fāze ir izšķiroša bērna

patstāvīguma tapšanā. Bērns kļūst par autonomu būtni tikai gadījumā, ja viņš iemācās sabalansēt apkārtējo cilvēku prasības, apstākļu radītos ierobežojumus ar bezapziņas jaudīgiem impulsiem. Savukārt, balstoties uz Ž.Piažē izstrādātajām bērniības kognitīvās attīstības stadijām, secina, ka vidējais pirmsskolas vecums atbilst pirmsoperacionālajai stadijai (2 – 7 gadiem). Šajā stadijā bērni pastiprināti apgūst valodu un prasmi lietot vārdus, lai simboliski apzīmētu objektus un tēlus, bērni vēl nav spējīgi sistemātiski izmantot savas intelektuālās prasmes (Špona, Jermolajeva, 2015, 11 – 12).

Kā norāda G.Svence, viens no pirmsskolas perioda psihiskās attīstības priekšnosacījumiem ir lomu un sižeta rotaļu spēlēšana (bērni sāk sevi identificēt ar noteiktām lomām, sāk ievērot rotaļu noteikumus, seko tiem līdz, tādējādi attīstot paškontroli un normu izpratni, apgūst sociālās uzvedības normas). G.Svence piebilst, ka šī perioda psihiskā attīstība ir pamatā pārējo attīstības periodu rezultātiem (Svence, 1999, 77).

Arī A.Špona, J.Jermolajeva uzsver lomu rotaļu nozīmi 4 – 5 gadīgu bērnu personības attīstībā, atzīmējot, ka 4 – 5 gadus veci bērni rīkojas jau kā pieaugušie. “*Cita cilvēka lomas izpilde*” ir pieredzes apguve, bērns skatās uz sevi it kā citu acīm un tā apgūst pašapziņas izjūtu, kad pazīst sevi kā atsevišķu subjektu, kļūst par sociālu personību (Špona, Jermolajeva, 2015, 11).

Pirmsskolas vecums raksturojas ar sociālo komunikāciju paplašināšanos un daudzveidošanos. Tāpēc strauji attīstās dažādas attiecību sistēmas ar apkārtējiem cilvēkiem, vidi un priekšmetiem. Tas viss izpaužas bērna emocijās. Pieaugušie, reaģējot uz bērna emocijām, uzslavē to vai nosoda. Šai procesā ļoti strauji veidojas bērna emocionālā dzīve. Vidējā pirmsskolas vecumā lielas izmaiņas notiek jūtās kā darbības motīvā. Bērna emocionālā rīcība vairs nav tik tieša, kā 3 gadu vecumā. 4 – 5 gadīgs bērns, zinot pieaugušo attieksmi pret šādu vai citādu viņa rīcību, savas emocijas izpauž tikai ar mīmiku vai vārdiem. Vidējā pirmsskolas vecuma bērniem veidojas pašvērtējums. Neērtības vai kauna izjūta rodas pašā darbības procesā, pats bērns jau iekšēji novērtē savu rīcību (Plotnieks, 1976, 43).

Savukārt, I.Freiberga akcentē domu, ka ap četrus gadus vecumu, aktīvi turpinoties fizioloģiskajām izmaiņām galvas smadzeņu garozā, pilnveidojas psihiskie procesi. Valodas un priekšstatu par apkārtējo pasauli paplašināšanās nodrošina prāta attīstības pāreju jaunā, augstākā pakāpē (Freiberga, 2007, 21).

G.Svence raksturo pirmsskolas vecumu kā vecumposmu, kurā attīstās bērna augstākās jūtas (tikumiskās, estētiskās, intelektuālās), vērtību orientācija un tikumi, izpratne par morāles likumiem un normām. Klausoties pasakas, stāstus bērni nosoda vai atbalsta varoņu rīcību, dod padomus, skumst, jūt līdz. Īpaši nozīmīgi kļūst cilvēku savstarpējo attiecību paraugi. Ar to saistās bērnu līdzpārdzīvošana, naida, žēlsirdības, nicinājuma jūtu attīstība. Emocionāla

labsajūta veicina normālu bērna personības attīstību, labvēlīgu attieksmi pret citiem un arī sevi (Svence, 1999, 92).

A.Šteinberga atzīst, ka personīgās un kultūras identitātes nostiprināšanās notiek starp trīs un sešu gadu vecumu. Šo procesu pavada dažādas spēcīgas emocijas, ar kurām bērnam jāiemācās tikt galā tā, lai šī uzvedība būtu pieņemama gan pašam, gan pieaugušajiem un vienaudžiem. Darba autore piekrīt, ka bērnam prast izrādīt bailes, dusmas, bēdas, prieku, tā, lai emocijas tiktu iepazītas, bet lai to izpausme tiktu pieņemta un saprasta tas ir sarežģīts uzdevums. Šajā vecumposmā vienas no nozīmīgākajām emocijām ir trauksmainība. Tās atšķiras no bailēm, jo tām ir konkrēts iemesls. Nemierīgi bērni no kaut kā baidās, bet neapzinās – no kā. Šie cēloņi var slēpties bērna fantāzijā un iztēlē (Šteinberga, 2013, 110).

L.Liberte savukārt norāda, ka 4 – 6 gadīgi bērni identificējas ar pieaugušajiem. Biežāk palīdz citiem. Viņiem patīk spēles ar noteikumiem. Šajā vecumposmā bērni jūtas vainīgi, ja tos neievēro. Paradās izpratne par pieaugušo “pareizi” un “nepareizi” un izpratne par sabiedrības noteikumiem. Bērniem parādās lepnums par paveikto darbu un interese apgūt ko jaunu. Spēj izrādīt dažādas emocijas. Savās jūtās, domās, uzvedībā pārņem vecāku raksturīgākās īpašības, atdarina šo cilvēku morālo uzvedību (Liberte, 2013, 4).

A.Ļubļinska, runājot par vidējā pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās un jūtu sfēras attīstību, norāda, ka šajā vecumposmā pieaug bērnu interese par literatūru: pasakām, stāstiem. Viņi uztraucas par tēlu likteni, atbalsta vai nosoda viņa rīcību. Bērni viegli iekļaujas stāstījumā, dod padomus, skumst, līdzpārdzīvo. Pirmsskolas vecuma bērnam rodas daudz jaunu izjūtu. Pirmām kārtām tā ir dzīve grupā, kur starp bērniem veidojas kolektīvo attiecību sākotnējās formas. Vajadzību būt saskarsmē ar sava vecuma bērniem, vajadzību kopīgi rotaļāties bērni sāk apzināties pēc ceturtā dzīves gada. Šī vecumposma bērni vēl nespēj izprast notikumu nozīmīguma pakāpi (Ļubļinska, 1979, 288).

Arī G. Svence ir skatījusi jautājumus par vidējā pirmsskolas vecuma bērnu emocionālo attīstību, norādot, ka bērna mācīšanas un audzināšanas procesa attīstība ir atkarīga arī no bērna emocijām un jūtām. Darba autore pilnībā piekrīt G.Svences izteiktajām domām, ka ir svarīgi, kā bērns izturas pret sevi, pret pieaugušajiem un vienaudžiem, kā bērns pārdzīvo savas veiksmes un neveiksmes. Pirmsskolas vecumā bērniem ir emocionāli neapvaldītāks raksturs nekā vecumposmos pirms un pēc tam. Bērniem ir raksturīgas ambivalentas jūtu izpausmes – vienlaikus bērns var dusmoties un būt līdzjūtīgs, zaudēt paškontroli un palīdzēt kādam.

G.Svence izdala dažus kritērijus par bērna vajadzībām, kuru neievērošana varētu novest pie emocionālās attīstības problēmām:

- 1) mīlestība, audzināšana un gādība;
- 2) ēdiens, siltums, apģērbs, pajumte, aizstāvība;

- 3) iespēju piedāšana un nodrošināšana;
- 4) pieradināšana pie sistēmas, noteikumiem, tradīcijām, ierobežojumiem;
- 5) sociālās iemaņas un rūpes par citiem (Svence, 1999, 90).

A.Ļubļinska, raksturojot vidējā pirmsskolas vecumposma bērnu sociāli emocionālo attīstību, norāda, ka bērns pakļaujoties noteikumiem, sabiedriskām prasībām pakāpeniski iemācās savaldīt savas emocijas, pārvarēt afektus; bērnam izveidojas ikdienas dzīves vispārīgs emocionālais tonis, nostabilizējas viņam raksturīgs noskaņojums. A.Ļubļinska atzīmē, ka atkarībā no bērna individuāli tipoloģiskām īpatnībām vienam bērnam jūtas ir vairāk līdzsvarotas un stabilas, citam – noskaņojums bieži mainās. Tātad pirmsskolas vecumā bērna emocionālā sfērā notiek būtiskas izmaiņas. Bērna jūtas tiek arvien vairāk bagātinātas ar viņa sabiedrisko pieredzi, zināšanās, sabiedriski morālo vērtējumu un paša tikumiskās uzvedības pieredzi (Ļubļinska, 1979, 292).

Savukārt L.Jasinskiha, runājot par pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās attīstības sekmēšanu, uzsver bērnu radošās darbības integrēšanu, piemēram, daiļdarba uztveri papildinot ar mūzikas klausīšanos, zīmēšanu, veidošanu pēc literārā darba noklausīšanās. Integrēta pieeja dažādu radošo darbību rezultātā sekmēs bērna emocionalitāti, emocionālo atsaucību, sniegs jaunu pieredzi un zināšanas, attīstīs gribu un tikumiskās jūtas, tātad attīstīs bērna personību kopveselumā (Ясинских, 2005).

Darba autore, analizējot pedagogu un psihologu atziņas par vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības īpatnībām un likumsakarībām, secināja, ka šī vecumposma bērni ir īpaši emocionāli un atsaucīgi, bērnu emocionālo attīstību vada bērnu interese un vajadzības, veidojot vidējā pirmsskolas vecuma bērnu emocionālo atsaucību pedagoģiskajā darbībā ļoti ieteicams izmantot literāros darbus. Tāpēc darba autore nākamajā apakšnodaļā skatīs jautājumus par literārajiem darbiem kā bērnu emocionālās atsaucības sekmētāju.

1.4. Literārie darbi – līdzeklis bērnu emocionālās atsaucības sekmēšanai

Viens no bērna personības veidošanas līdzekļiem ir māksla un literatūra, kas ir no tiem mākslas veidiem, kas bērnam pieejams un saprotams visātrāk. Ka atzīmē I.Freiberga, bērnu iekļaušana grāmatu pasaulē notiek nevis tad, kad bērns iemācās lasīt, bet daudz agrāk – kad bērnam veidojas pirmie priekšstati par apkārtējo pasauli, kad viņš sāk saprast pieaugušā runu (Freiberga, 1997, 6).

Darba autore atbalsta I.Freibergas izteikto domu, ka mūsdienās vārds “grāmata” ģimenē tiek lietots arvien retāk, grāmatas aizstāj TV, videofilmās, internets. Tāpēc pirmsskolas audzināšanā svarīga nozīme ir jautājumam par bērnu ievirzīšanu grāmatu pasaulē. Svarīgi ir jau

no mazotnes sākt mazo bērnu pieradināt pie grāmatu lasīšanas procesa, jo tieši literatūrai piemīt iespējas iekļūt cilvēka garīgajā pasaulē – viņa domu un jūtu pasaulē (Freiberģa, 1997, 10).

I.Plotnieks atzīmē, ka pirmsskolas vecumā liela loma bērnu emocionālajā audzināšanā ir literatūrai un folklorai. Ar pasaku pasaules pārdzīvojumu starpniecību veidojas paša bērna emocionālā attiecību sistēma. Viņš šos pārdzīvojumus viegli un dabiski pārnes uz konkrētām dzīves situācijām (Plotnieks, 1976, 44).

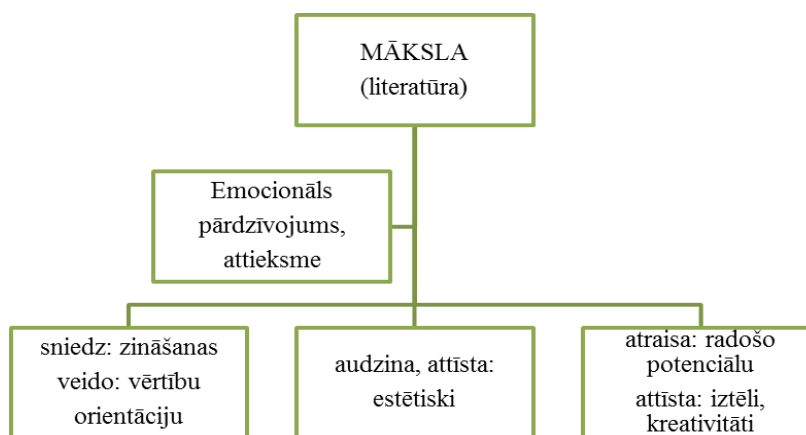
Kā norāda O.Zembaha, audzināšanas pamatuzdevums ir – ir veidot harmonisku personību – izvirza bērnu literatūrai īpašas prasības: kā sarežģīto dzīves likumsakarību izpētē dot pareizu priekšstatu par labo un ļauno. Nepieciešams, lai bērnam labais izraisītu priecīgu saviļņojumu, bet ļaunais – sašutumu, nosodījumu.

O.Zembaha uzsver, ka literārie tēli liek bērnam izjust dažāda rakstura emocijas, veidojot noteiktu attieksmi, vērtējumu, darot bagātāku viņa jūtu gammu. Jo dziļāks jūtu spēks, ko izraisa literārais darbs, jo spēcīgāka vēlēšanās izzināt un darboties. Uztverot literāro darbu, bērns saplūst ar tā tēliem un notikumiem. Tā kā bērnu nervu darbībai ir raksturīgs liels plastiskums, šī saplūšana ir pilnīga – tēlu un notikumu pārdzīvojumi noris kā savējie. Pirmsskolas vecumā emocionāls pārdzīvojums ir pirmā jutekliskā literārā darba uztveres pakāpe, tikai pēc tam notiek racionālā pakāpe – apjēgšana un novērtēšana.

Bērns, saplūstot ar literāro darbu, emocionāli pārdzīvo notikumus, tāpēc rodas emocionālā enerģija jeb iekšējā aktivitāte. Tas ir mākslas darba galvenais uzdevums – radīt bērnam emocionālu pārdzīvojumu, sekmēt emocionālo atsaucību un rosināt bērna aktivitāti. Literārie darbi, kas izsauc emocionalitāti, aktivizē gan iztēli, gan prāta darbību, un tas ļauj bērnam ne tikai gūt pieredzi, bet arī to sakārtot un izprast savu pasaules modeli (Zembaha, 2004, 15).

Savukārt I.Freiberģa norāda, ka pirmsskolas vecumā emocionālais pārdzīvojums ir pirmā jutekliskā mākslas darba uztveres pakāpe un tikai pēc tam seko racionālā pakāpe – apjēgšana, novērtēšana. I.Freiberģa akcentē tieši literatūras, kā mākslai, spēju izraisīt noteiktu jūtu stāvokli, kas nepieciešams personības darbībai (Freiberģa, 1997, 12).

Pamatojoties uz augstāk minēto autoru atziņām, darba autore secina, ka literatūra daudzpusīgi ietekmē bērna personības attīstību, vizuāli tas atspoguļots 1.attēlā.

1.attēls. Mākslas ietekme uz bērna garīgo attīstību (pēc I.Freibergas, 1997, 12).

Kā redzams dotajā attēlā, bērna literārā darba uztvere virzās caur emocionālo pārdzīvojumu, emocionālo atsaucību un attieksmi, cauri emocijām bērns apgūst zināšanas, veido vērtību orientāciju, attīsta estētiskās jūtas un atraisa savu radošo potenciālu.

Modinot bērnos līdzpārdzīvojumu, līdzjūtību un vēlēšanos sadarboties ar tēlu, lai palīdzētu tam, notiek empātijas (subjekta spēja emocionāli atsaukties uz cita cilvēka dvēseles stāvokli) veidošana. Darba autore atbalsta O.Zembahas izteikto domu par emocionālā pārdzīvojuma svarīgumu, jo parādības un subjekta mijiedarbība pirmsskolas vecumā ir ļoti cieša, nedistancēta. Tas izskaidrojams ar bērna nervu darbības plastiskumu. Bērns “ieiet” daiļdarba pasaulē un “saplūst” ar to. Tāpēc katra bērna pārdzīvojumi ir individuāli un tiem var būt dažāda nokrāsa un spilgtums (Zembaha, 2004, 16).

I.Freiberga pievēršas jautājumiem par bērnu literatūras uzdevumiem pirmsskolā. Autore skaidrojot jēdzienu “*bērnu literatūra*” balstās uz M.Štāla, A.Stikānes, J.Osmaņa, O.Kravaļa atziņām, ka bērnu literatūra ir darbi, kas domāti bērniem. Literārie darbi, kas spēj apmierināt bērna vajadzības un intereses jeb atbilst bērna vecuma psihiskās attīstības īpatnībām. I.Freiberga izdala šādus bērnu literatūras uzdevumus:

- 1) palīdzēt bērnam apzināties pašam sevi, apmierināt viņa vajadzības un intereses, nodrošinot psihisko līdzsvaru;
- 2) audzināt bērnu emocionāli un estētiski, attīstīt emocionālo atsaucību, estētiskās vajadzības, attieksmes;
- 3) sniedzot pieredzi, veidot savu pasaules modeli, veidot aktīvu attieksmi pret apkārtējo pasauli (Freiberga, 1997, 20).

I.Freiberga, balstoties uz A.Stikānes atziņām par bērnu literatūras specifiskajām iezīmēm, izdala šādas bērnu literatūrai raksturīgas iezīmes:

- literārā darba valoda, stils;
- māksliniecisko izteiksmes līdzekļu izmantošana;

- literārie tēli;
- sižeta līnijas risinājums;
- grāmatas mākslinieciskais noformējums;
- žanru izvēle (pasakas, literārās pasakas, folklorā, stāsti, dzeja) (Freiberģa, 1997, 30).

Arī R.Kārķls uzsver, ka literatūra izkopj bērna jūtas un viņa prātu un tie ir galvenie personības veidošanas komponenti. R.Kārķls norāda uz literatūras mācīšanas optimālāko ceļu: bērns literatūru vienlaikus uztver ar emocijām un prātu, gan radot pārdzīvojumu, gan arī izpratni par literāro darbu kopumā un tā atsevišķām detaļām. R. Kārķls izdala kritērijus literārajiem darbiem, emociju dimensijā:

- formai ir raksturīga tēlainība un spilgtas gleznas;
- emocionālā iedarbība nerada šaubas;
- labākai uztverei var izmantot papildelementus – mūziku, rotaļlietas, u.c.;
- noskaņa ir viegli liriska, emocionāli labvēlīga vide (Kārķls, 1981, 33).

Bez minētajiem kritērijiem, R.Kārķls uzsver pedagoga lomu literārā darba apgūvē: skolotāja personības spilgtums, pedagoga izpratne par bērnu vecumposma īpatnībām un attīstības pakāpi, pozitīvas emocionālās mācību vides veidošana.

I.Freiberģa uzsver, ka emocijas ir cieši saistītas ar bērna vajadzībām un interesēm. I.Freiberģa norāda, ka tādu vajadzību kā – vajadzība pēc pašcieņas, pašaktualizācijas izpausmes veids ir: emocionāla atsaucība uz literārā darba notikumiem, izjūtot dažādas emocijas, bērns vēlas par to izteikties, izjūtot iekšēju emocionālu aktivitāti, kas izpaužas ekspresijā. Vajadzības izpausmes emocionalitāte izsauc bērna aktivitāti: bērns izsaka savas domas, izjūtas, bērns vēlas piedalīties situācijas risināšanā, izjūtot savu nozīmīgumu, spēju apliecināt sevi.

Arī VISC izstrādātajās pirmsskolas izglītības vadlīnijās ir nosaukti bērna emocionālās atsaucības līmeņa noteikšanas un vērtēšanas kritēriji:

- 1) izsaka savu attieksmi pret dzirdēto;
- 2) pazīst emocijas un pauž tās atbilstoši situācijai;
- 3) jūt līdzī un palīdz citiem (Pirmsskolas izglītības programmas vadlīnijas, 2011, 20 – 25).

I.Freiberģa piebilst, ka izmantojot literatūru bērnu emocionālajā audzināšanā iespējams vienlaicīgi:

- piešķirt pārsteiguma, brīnuma noskaņu bērnu darbībai;
- ievadīt bērnus dažādos apakštematos;

- ar literāro tēlu palīdzību un bērnu emocionālu ieinteresētību gūt nopietnas zināšanas (Freiberga, 2007, 58).

Darba autore, analizējot pedagogu un psihologu atziņas par literatūru kā mākslas veidu un izpētot literāro darbu kā līdzekli bērnu emocionālās atsaucības veicināšanai, var **secināt**, ka literatūra ir pirmsskolas vecuma bērniem vissaprotamākais mākslas veids, kas ar savu valodu, sižetu, ilustrācijām spēj raisīt bērna emocijas, izraisīt bērņā līdzpārdzīvojumu. Darba autore kvalifikācijas darba pētījuma daļā veiks praktisko pedagoģisko darbu bērnu emocionālās sfēras un emocionālās atsaucības sekmēšanai, izmantojot bērnu literāros darbus.

Literatūra ir efektīvs bērnu emocionālās attīstīšanas līdzeklis darbā ar vidējā pirmsskolas vecuma bērniem.

2. Literāro darbu izmantošana bērnu emocionālās atsaucības sekmēšanā

2.1. Pētījuma metodoloģijas raksturojums

Lai sekmīgi veiktu pētījumu, darba autore pētījuma veikšanai izmantos teorētisko un empīriskās pētīšanas metodes. Metodoloģijas pamatojumā uzsver divu izcilu autoru Dz.Albrehtas un I. Jurgenas atziņas.

Jebkura no pedagoģiskā pētījuma metodēm (novērošana, eksperiments, pedagoģiskās pieredzes pētīšana u.c.) tā vai citādi ir saistīta literatūras izpēti. Šajā darba etapā tiek izvēlēta un precizēta tēma, noteikti uzdevumi un pētījuma galvenā ideja, izstrādāta hipotēze un zinātniskā darba metodika (Albrehta, 1998, 9 –10).

I.Jurgena savās atziņās uzsver, ka audzināšana kā sevišķi plaša, dziļa un daudzpusīga dzīves parādība ietver sevī un mākslas elementus, tādēļ varam secināt, ka pedagoģija ir zinātne un audzināšana ir māksla. Par zinātni mēs varam runāt tad, ja tai ir:

- pētīšanas objekts;
- pamatjēdzieni (kategorijas);
- pētīšanas metodes;
- informācijas avoti;
- attīstības vēsture (Jurgena, 2002, 27).

Teorētiskā pētniecības metode – sākas ar literatūras avotu izpēti. Tiek analizēta un pētīta pedagoģiskā un psiholoģiskā literatūra atbilstoši kvalifikācijas darba tematam. Kā uzskata I. Jurgena, literatūras izpētes rezultātā uzkrājas zinātniskais materiāls, kurš sastāv no pierakstiem par izlasīto: personīgie pieņēmumi un apgalvojumi, jaunas domas un jautājumi, iebildumi un kritiskās piezīmes, šaubas un vērtējumi, savu pētījumu plānu uzmetumi (Jurgena, 2002, 44).

Novērošana – viena no visizplatītākajām pedagoģisko pētījumu metodēm. To plaši lieto pedagoģiskajā praksē. Tā palīdz pedagogam iepazīt savu audzēkņus tiešas uztveres ceļā dabiskos apstākļos. Bez novērošanas nevar iztikt neviens speciālists, lai kādā zinātnes jomā viņš darbotos. No filozofiskā viedokļa ar novērošanas metodi sākas izziņas process, jo tā nav nekas cits kā “dzīvā vērošana”, kas organiski saistīta ar domāšanu (Albrehta, 1998, 32).

Pedagoģijas vārdnīcā jēdzienu *novērošana* skaidro, kā mērķtiecīgu izziņas process, kurā ilgstoši vai atkārtoti vērojot uzzina, secina, izseko, uzmana. Novērošanu kā empīrisku

pētniecības metodi lieto, lai iegūtu informāciju, pārbaudītu hipotēzi, teoriju, teorētisko pētījumu patiesumu (Pedagoģijas skaidrojošā vārdnīca, 2000, 111).

Pārrunas – pedagoģisko parādību izziņas veids sarunas procesā dabiskos dzīves apstākļos. Pārrunas ir subjektīva pētniecības metode, jo atklāj respondentu viedokli, tas var atšķirties no objektīvās īstenības (Jurgena, 2002, 47).

Kā uzskata Dz. Albrehta, gatavojoties pārrunai, sevišķi skaidri jāapzinās sava pētījuma mērķi, lai precīzi zinātu, ko pētnieks grib izziņāt pārrunā. Ja šis nosacījums netiek ievērots, tad pārruna var pārvērsties bezmērķīgā plāpāšanā, tāpēc pētnieciska rakstura pārrunas novadīšana ir zināmā mērā māksla, kura būtu jāpārvalda katram pedagogam (Albrehta, 1998, 71).

Iegūto rezultātu analīze – darba autore pētījuma sākumā un pētījuma noslēgumā veica bērna emocionālās atsaucības novērtēšanu literāro darbu iepazīšanas procesā. Rezultātus atspoguļo diagrammās, kas apskatāmas darba pētījuma daļā. Noslēguma daļā tiks izmantota pārrunu metode, kas palīdzēs izpētīt un dziļi izprast bērna emocionālās atsaucības veidošanās.

Lai veiksmīgāk izstrādātu pētījumu par bērnu emocionālās atsaucības veidošanos, darba autore pētījumu veic vairākos posmos:

- pētījuma mērķa un hipotēzes izvirzīšana;
- pētījuma metožu atlase;
- pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras atlase ;
- kritēriju izstrāde;
- pētījuma grupas raksturojums;
- praktiskais darbs ar bērniem;
- iegūto datu apstrāde un analīze;
- secinājumi.

2.2. Pētāmās grupas bērnu raksturojums pētījuma sākumā

Rīgas pirmsskolas iestāde “X” darbojas kopš 1994.gada.. Tā ir neliela mājīga pirmsskola ar četrām grupām. Bērnu dārzs strādā pēc 01011111 programmas. No 2017.gada iestādē iesaistīta projektā “Bērnam drošs un draudzīgs bērnu dārzs”.

Grupā “Cālēni”, kurā tika veikts pētījums ir 22 bērni vecumā no 4 – 5 gadiem. Bērni ir ļoti aktīvi un zinātkāri iesaistās dažādos zīmēšanas konkursos, sporta svētkos un radošos projektos. Piedalās valsts svētku un gadskārtu ieražu svētku svinēšanā.

Visi bērni nāk no sociāli labvēlīgajām ģimenē un ir kārtīgi aprūpēti. Ikdienā grupu apmeklē vidēji 20 bērni. 10 meitenes un 12 zēni. “Cālēnos” ir 5 krievu tautības audzēkņi. Četri no tiem runā un saprot latviešu valodu, un viena meitene, kas tikai pirmo gadu sāka

apmeklēt iestādi latviešu plūsmā. Ikdienā visi 5 bērni mājās sarunājas krievu valodā. Pārējie ir latviešu tautības bērni. Divu gadu laikā grupa kļuva par bilingvālu, latviešu bērni saprot un runā krievu valodā, un krievu valodīgie saprot un runā latviešu valodā. Vecākiem iebildumu par divvalodību nav.

Grupu telpās ir seši aktivitāšu centri, kuros ir atrodami visdažādākie materiāli, ko pētīt un ar kuriem spēlēties:

1. **Mākslas centrs** – kurā darbojas ar krāsainiem zīmuļiem, flomāsteriem, pasteļa un vaska krītiņiem, krāsainām pildspalvām, šķērēm, līmi, papīru, kartonu un audumu, lai radoši izpausties mākslas darbos. Darbošanās šajā centrā sekmē roku sīkās pirkstu motorikas attīstību, verbālo un neverbālo sazināšanos.
2. **Dabas centrs** – atrodas tieši pretī mākslas centram, kas ir bagāts ar dabas materiāliem kā koku lapām, čiekuriem, gliemežvākiem, kastaņiem, riekstiem, zirņiem, pupām, akmeņiem, makaroni u.c. materiāliem, spogulīšiem un traukiem ar palielināmo stiklu. Šajā centrā bērns iepazīstinās ar formām, krāsām, un veicina kognitīvu darbību un verbālo un neverbālo sazināšanos.
3. **Ābece centrs**, kurā ir virkne plauktu ar dažādām grāmatām, burtiem un attēlu kartiņām. Katru nedēļu ir izlikta viena īpaša grāmata, ko bērni paši izvēlās. Bērni bieži skatītās grāmatas, lasīt viens otram priekšā vai arī klausās, ko viņiem lasa skolotāja. Veido paši savu stāstu izmantojot attēlu kartiņas vai stāstu kauliņus. Literatūra pirmsskolas iestādēs tiek izmantota katru dienu.
4. **Matemātikas centrā** atrodami ne tikai cipari, galda spēles, bet arī materiāli, ko bērni var izjaukt pa sastāvdaļām un atkal salikt kopā, piemēram, puzzles, metāla skrūves, dažādi konstruktori un mazie sviri. Šajā centrā ir atrodamas spēles, ar kuru palīdzību bērni mācās atrast līdzīgo, skaitīt un atņemt, radīt paši savas spēles, kā arī praktizēt valodas iemaņas. Darbojoties šajā centrā, bērni veicina intelektuālās prasmes, un acu-roku koordināciju.
5. **Celtniecības centrā** var atrast dažāda izmēra, materiāla un formas klucīši, no kuriem var būvēt celtnes, pilsētas, mājas un parkus. Darbojoties ar klucīšiem, bērni pilnveido radošo darbību, tiek sekmēta mehāniskā domāšana, kā arī sīkā pirkstu motorika. Konstruktoriem iespējams salikt ne tikai pēc attēliem norādītos objektus – liela vaļa tiek atvēlēta bērna fantāzijai.
6. **Sīžetu lomu centrā** atrodas roku un pirkstiņu lelles, virtuve, dīvanu stūrītis, pakaramais ar dažādiem tērpiem kā ārsta halātu, vāveres, sivēntiņa, zebras, tīģera, lapsas un zaķa kostīmiem, kas palīdz bērniem attēlot to, ko viņi redz dzīvē, izspēlēt lomu rotaļās pēc lasītā vai dzirdētā. Atribūtika papildinās atbilstoši mēneša tēmai.

Bērni šajā grupā ir ļoti individuāli, katrs ar savām personības iezīmēm, viens emocionālāks, otrs radošāks, cits noslēgtāks, bet viņus visus vieno draudzība un rotaļas. Rotaļās viņi izpaužas tēlos, atdarina mīmiku, žestus un emocijas, ko ir redzējuši, dzirdējuši vai piedzīvojuši.

Pētījuma mērķis ir noskaidrot, kā literāro darbu iepazīšanas procesā veidojas bērnu emocionālā atsauce. Izvērtējot psihologu un pedagogu atziņas, ka arī balstoties vadlīnijām tika izstrādāti vērtēšanas kritēriji (sk. 2.tabulu).

2.tabula. Bērnu emocionālās atsauces veidošanas vērtēšanas kritēriji

	Augsts līmenis – 3	Vidējais līmenis – 2	Zems līmenis – 1
Bērns emocionāli reaģē uz literārā darbu saturu	Vienmēr emocionāli reaģē uz literāro darbu, atveido dažādus tēlus, lieto kustības, žestu un mīmiku	Ne vienmēr reaģē uz literāro darbu, dažreiz atveido dažādus tēlus, lieto kustību, žestu un mīmiku	Reti, pārsvarā neizrāda emocijas un interesi par literāro darbu
Izsaka savu attieksmi pret dzirdēto	Vienmēr ar vārdiem pauž savas emocijas un attieksmi par dzirdēto	Dažreiz pauž savas emocijas un attieksmi par dzirdēto vai pauž pēc skolotājas pamudinājuma	Reti pauž savas emocijas un attieksmi par dzirdēto. Neiesaistās diskusijā
Pazīst emocijas un pauž tās atbilstoši situācijai	Atpazīst dažādas emocijas un bieži pielieto tās atbilstoši situācijai	Dažreiz atpazīst emocijas un ne vienmēr pielieto tās atbilstoši situācijai	Reti verbāli nosauc emocijas un praktiski nepielieto atbilstoši situācijai
Jūt līdzīgi un palīdz citiem	Vienmēr palīdz citiem un iekļūst pret literārajiem varoņiem	Dažreiz palīdz citam, bet neizrāda līdzjūtību pret literārajiem tēliem	Reti, praktiski neizrāda līdzjūtību pret literārajiem tēliem
Pazīst un prot nosaukt emocijas	Prot verbāli nosaukt savas un citas emocijas	Ar skolotājas pamudinājumu dažreiz nosauc emocijas	Ļoti reti vai vispār nenosauc emocija

Lai pilnvērtīgi veiktu pētījumu, darba autore (turpmāk tekstā – pedagogs) sniedz katra bērna individuālo raksturojumu. Bērnu vārdi ir mainīti.

Iraīda (4.g 10 mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Ir brālis un trīs vecākas māsas. Viena no sportiskākajām ģimenēm grupā, piedalās visos iestādes rīkotos pasākumos un ārpus tās. Divu gadu laikā iemācījās krievu valodu augstā līmenī. Brīvi komunicē abās valodās ar vienaudžiem. Vecāki ir ļoti priecīgi par krievu valodas zināšanām, jo izņemot meiteni ģimenē neviens nesaprot un nekomunicē krievu valodā. Meitene ir dzīvespriecīga, enerģiska un teatrālā. Iraīda ne vienmēr reaģē uz literāro darbu, bet dažreiz sižetu lomā centrā atveido pasaku varoņu kustības, mīmiku un žestus. Vislabāk viņai sanāk iejusties kāda meža dzīvnieka lomā. Pedagogam ir viegli ar viņu strādāt, ātri iemācas dzejoļus.

Paulīna (4.g 8 mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Komunicē ar bērniem divās valodās – krievu un latviešu. Ļoti izpalīdzīga un čakla meitene. Apmeklē mākslas vingrošanu pulciņu. Viņas sapnis kļūt par skolotāju kā viņas mamma. Patīk sarunāties ar skolotāju, uzdod daudz jautājumus par visu iespējamo. Uz iestādi nāk ar savu mīļmantiņu -pingvīnu. Visaktīvāk darbojas ābece centrā, kur pēta grāmatas, un iejūtas skolotāju lomā mācot grupas bērniem burtus. Paulīna vienmēr ir izpalīdzīga un emocionāla meitene. Ar lielu interesi klausās pasakas un jūt līdzī varoņiem.

Ketija (4.g 4 mēn.) – Dzīvo ar mammu, mazo māsiņu un patēvu. Par tēvu informācijas nav. Jūtīga un labsirdīga. Pieaugušo klātbūtnē ir kautrīga un nosvērta. Nodarbībās ir klusa, reti atbild uz skolotājas uzdotiem jautājumiem. No rītiem ir grūtas atvadas no vecākiem. Uzdevumus pilda lēni, bet kārtīgi. Visbiežāk darbojas zīmēšanas centrā. Grupā ir labākā draudzene ar kuru arī pārsvarā draudzējas. Neizrāda savas emocijas. Ir noslēgta sevī. Pasakas iestudējumos neiesaistās. Vismīļākā nodarbošanās ir puzzles likšana, kas nesagādā nekādas grūtības.

Deniss (4.g. 10 mēn.) – Dzīvo ar mammu, audzītēvu un vecāko māsu. Viens no aktīvākajiem un skaļākiem grupas bērniem. Bieži iesaistās konfliktsituācijās. Pēc novērotā var spriest, ka mājās skatās asa sižeta filmas ar vardarbības pazīmēm. Dažreiz pauž savas emocijas un attieksmi par dzirdēto un redzēto. Grūti noturēt uzmanību nodarbībās. Darbus izpilda ātri un pavisām. Patīk spēlēt galda spēles, bet neprot pieņemt zaudējumu. Aktīvi darbojas celtniecības centrā, kur būvē pilis, mašīnas un ieročus. Nepatīk kārtot mantas, bet patīk klāt galdus. Ir izpalīdzīgs pret skolotājas uzdotiem uzdevumiem.

Andrejs (5 g. 3 mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Ir mazā māsa un pavisām nesēn piedzima brālītis. Ļoti gudrs, pieklājīgs un apzinīgs zēns. Pārsvarā spēlējas ar meitenēm. Patīk spēlēt galda spēles un darboties sižetu lomā centrā. Laba atmiņa. Patīk uzstāties publikas priekšā.

Labprāt pauž savas emocijas, kad pedagogs lasa pasaku vai stāstu. Ne vienmēr, bet reizēm, kad pēc dzirdētā atveido kādu pasakas varoni lietojot žestus, kustību un skaņas signālus. Ar interesi un uzmanīgi klausās pedagoga teiktajā. Darbus veic ļoti rūpīgi un ātri. Mīļākais sporta veids ir riteņbraukšana. Pieaugušo klātbūtnē ir emocionāli nosvērts.

Miķelis (5.g) – Dzīvo pilnā ģimenē. Ir mazā māsiņa. Patīk aktīvās rotaļas. Ārpus iestādes nodarbojās ar futbolu. Ir aktīvs, draudzīgs un pieklājīgs zēns. Nodarbībās nav īpaši uzmanīgs. Nedroši atbild uz skolotājas uzdotajiem jautājumiem, bet rūpīgi izpilda uzticētos uzdevumus. Pārsvarā darbojas celtniecības centros, būvējot trases, mašīnas un lego ciematus. Nekad neiesaistās konfliktsituācijās prot atrisināt visu mierīgi un godīgi. Vienmēr ir iejūtīgs pret literārajiem varoņiem. Izrāda rūpes, ja , kāds pasaku tēls ir cietis, Miķelis ir gatavs viņam palīdzēt, pastāstīt, ka labāk rīkoties. Vienmēr ir pozitīvi noskaņots. Divu gadu laikā iemācījās krievu valodu. Draudzējas ar visiem bērniem.

Lora (5.g.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Visemocionālākā grupas meitene. Vienmēr smaidīga un sabiedriska. Bieži saka komplimentus pedagogiem un saviem grupas biedriem par viņu izskatu. Ar lielu interesi klausās pasakas un vienmēr pauž savas emocijas par dzirdēto. Iesaistās diskusijās, uzdod jautājumus vai vienkārši parunāt ar pedagogu. Patīk aktīvās rotaļas un dziedāšana. Apmeklē angļu valodas un sporta dejas pulciņu.. Visbiežāk darbojas sižetu lomu centrā, gatavojot virtuvē ēdienu, taisot frizūru lellēm, vai spēlējot teātri ar pirkstiņlellēm. Pārdzīvo, ja kāds no grupas bērniem nevēlās ar viņu spēlēties.

Rada (4.g 5 mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Visklusākais, jūtīgākais un mierīgākais bērns grupā. Nodarbībās pārsvarā neizrāda emocijas un interesi. Apmeklē iestādi tikai līdz pusdienas laikam. Ļoti rets apmeklējums aptuveni 1-2 reizes mēnesī. No rītiem grūtas atvadas no vecākiem. Ilgi stāv pie palodzes un skatās, kā vecāki aizbrauc. Vienmēr līdzī lakatiņš, kas kalpo kā nomierinoša mantiņa, jo meitene izskatās vienmēr satraukta. Grupiņa nav izteiktu draugu. Kad pilda uzdevumu pedagogam ir jābūt klāt, jo ļoti satraucas, ka nepareizi izpildīs uzdevumu. Patīk galda spēles. Šajā gadā iesāka mācības Emīla Dārziņa mūzikas skolā.

Pēteris (4.g 1 mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Viens no jaunākajiem bērniem grupā. Ir vecākā māsa. Dzīvespriecīgs, bet kautrīgs zēns. Mazrunīgs- sarunā izmanto ” savu valodu”. Ikdienā iestādi apmeklē ar lācīti Bu-bū. Aktīvi līdzdarbojās ar vienaudžiem, visvairāk patīk pastaigas ārā. Prot patstāvīgi saģērbties, ievēro ģērbšanas secību. Nodarbībās uzmanīgi klausās pedagogu, reti izrāda iniciatīvu lomu atveidošanā, bet kad ir vēlme izdara to ļoti radoši un dabiski.

Viktors (4.g) – Dzīvo pilnā ģimenē. Otrs jaunākais bērns grupā. Dzīvo kopā ar vecākiem, diviem brāļiem, vecāko māsu un māsas bērnu. Atnākot uz izglītības iestādi, ēdienreizes sagādāja grūtības, pēc pedagoga un medmāsas novērojuma var secināt, ka bērns

mājās nav nekad ēdis zupas, debesmannu, gaļu, zivis, dārzeņus un augļus. Pārrunājot ar bērnu tika konstatēts, ka vakariņās zēns pārtiek no baltmaizes un makaroniem. Zēns ir sportisks un izpalīdzīgs. Sportā ir visveiklākais. Neiesaistās rotaļās ar vienaudžiem pārsvarā darbojas viens pats. Nodarbībās ir kluss. Reti pauž savas emocijas un attieksmi pret pasakas, stāsta varoņiem. Neiesaistās diskusijās. Pastaigā, kad satiek savu brāli un onkuli (vecākās māsas dēlu) regulāri iesaistās konfliktos izrāda agresiju.

Undīne (4.g 7. mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Ir vecākais brālis. Abi vecāki ir mūziķi – pati meitene apmeklē mūzikas studiju. Viena no emocionālākām grupā. Patīk dziedāt un uzstāties uz skatuves. Nodarbībās ir aktīva un iesaistās diskusijās. Uzdoto darbu izpilda rūpīgi un radoši. Atpazīst emocijas un bieži pielieto tās atbilstoši situācijai. Jūt līdzi un palīdz citiem dažādās situācijās. Darbojas dabas un sižetu rotaļu centros – krāsojas, pārgērbjas un gatavo. Pastaigas laikā lasa dabas materiālus. Sporta aktivitātes īpaši neiesaistās, bet patīk braukt ar riteni.

Zane (5.g. 1. mēn.) – Dzīvo pilnvērtīgā ģimenē. Ļoti emocionāla, gudra un kautrīga meitene. Ātri uztver jaunu tēmu, lasa īsos vārdus, pazīst skaitļus. Ar labpatiku palīdz dekorēt grupu. Ar mammu gatavo “*handmade*” apsveikumu kartiņas. Prot nosaukt savas un citu bērnu emocijas. Nodarbībās ir uzmanīga, atbild uz skolotājas jautājumiem. No rītiem liek puzzles. Prot ātri un patstāvīgi saģērbties. Ja kaut kas neizdodas uzreiz raud. Pārdzīvo, ja kāda meitene no grupas ar viņu neiesaistās rotaļās.

Arkādijs (4.g 9. mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Viens no krievvalodīgiem bērniem grupā. Divu gadu laikā brīvi runā un saprot latviešu valodu. Zinātkārs, sirsnīgs un sportisks zēns. Patīk spēlēt galda spēles, patīk, kad pedagogs uzdod grūtu uzdevumu. Izrāda lielu iniciatīvu mācīšanas procesā. Nodarbībās iesaistās diskusijās neskatoties uz valodas barjeru. Lasot stāstu atpazīst literārā varoņa emocijas un bieži pielieto tās rotaļās. Ir izpalīdzīgs pret citiem bērniem. Vēlās, kļūt par ārstu. Grupā draudzējas ne tikai ar zēniem, bet arī ar meitenēm. Reti kad ir sliktā garastāvoklī.

Edgars (4.g 11. mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Ir vecākais un jaunākais brālis. Ļoti aktīvs un skaļš, emocionāli atsaucīgs. Nodarbībās darbojās ar interesi, uzdod jautājumus ātri izpilda uzdevumu. Rotaļās ar vienaudžiem ieņem līdera pozīciju. Darbojas celtniecības un matemātikas centros. Pazīst burtus un skaitļus. Dažreiz var novērot, ka rotaļās ar grupas biedriem atveido, kādu literāru varoni, kas visvairāk ir iepaticies. Ātri iemācas dzejoli vai dziesmu. Nepatīk vienam pašam uzstāties publikas priekšā.

Mihails (4.g 7. mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Ir dvīņu brālis un vecākā māsa. Mājās sarunājas krievu valodā. Viens no bērniem, kas ir vienmēr ar labu garastāvokli. Nodarbībās nav īpaši uzmanīgs, bet vienmēr iziet no neveiklās situācijas ar smaidu. Nevar nosēdēt mierīgi

pie galda. Viegli var iejusties varoņu lomā. Reti pauž savas emocijas un attieksmi pret dzirdēto vai redzēto. Konfliktē ar savu dvīņu brāli. Patīk spēlēt galda spēles un sižetu lomu rotaļās. Bieži aicina pedagogu uz spēļu frizētavu, lai uztaisītu smuku frizūru.

Aleksandrs (4.g 7.mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Ir dvīņu brālis un vecākā māsa. Krievu tautības bērns. Saprot latviešu valodu. Grūti sadarboties ar vienaudžiem. Patīk palīdzēt pedagogam. Nepatīk kārtot mantas. Ir aktīvs sporta nodarbībās. Tā pat kā brālim patīk uzstāties publikas priekšā un viegli var iejusties varoņu lomā. Nodarbībās neiesaistās diskusijās un reti pauž savu attieksmi. Mīļākā rotaļa “Ārsts Aikāsāp”.

Anna (4.g 6 mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Radoša, čakla un inteligenta meitene. Ir jaunākais brālis. Divu gadu laikā rets apmeklējums. Nodarbībās aktīvi darbojās nav nepieciešama pedagoga palīdzība. Aktīvi iesaistās diskusijās pauž savas emocijas un attieksmi par dzirdēto un redzēto. Patīk visu kontrolēt. Grupā ieņem novērotāja lomu, ja redz kādu pārkāpumu vienaudžu vidū, uzreiz skrien pie skolotājas un informē viņu. Dažreiz palīdz citiem. Uzdevumu pilda lēni, bet kārtīgi.

Laura (4.g. 4 mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Ir mazā māsa. Ļoti smalkjūtīga, iejūtīga, uzmanīga pret citiem grupas bērniem. Izteiktas perfekcionisma iezīmes. Ievēro ģērbšanas secību, ievēro, lai apģērbs ir perfektā stāvoklī bez traipiem, ja tomēr ir novērots, kāds traips - bērnam sākas histērija un pedagogam steidzami ir jāpalīdz pārgērbties. Viegla galva – ātri iegaumē dzejoļus, dziesmas un deju soļus. Viena no meitenēm, kas apmeklē sporta dejas pulciņu. Meitene ir ļoti radoša. Atpazīst emocijas un pielieto tās dažādās dzīves situācijās. Visaktīvāk darbojas dabas un sižetu rotaļu centrā, patīk ārstēt zvērus, pārgērbties un gatavot ēdienu.

Leo (4.g 10 mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Ir vecākais brālis un māsa. Viens no bērniem ar bagātīgu fantāziju. Ļoti emocionāls, prot regulēt emocijas. Gudrs, radošs, iejūtīgs, zinātkārs un drosmīgs zēns, kam patīk izdomāt dažādus stāstīņus par sevi un saviem piedzīvojumiem. Izglītots, regulāri ar vecākiem apmeklē teātrus, izstādes, kultūras pasākumus. Ziemassvētku lugā ir bijis teicējs uz kuru var pilnīgi paļauties. Nekautrējas uzstāties publikas priekšā. Sacer mīklas un uzdod pārējiem grupas bērniem.

Katrīna (4.g 6 mēn.) – Dzīvo ar mammu, šobrīd vecākiem ir šķiršanās process. Nedēļu meitene dzīvo ar tēvu, bet otru ar savu mammu. Cik novērots uz meiteni ģimenes problēmas nav iespaidojušas. Visvairāk cieš pedagogi, jo vecāki savā starpā nekomunicē un nedalās ar informāciju. Bērns ir kārtīgs, sirsnīgs un iejūtīgs pret citiem. Izteikta līdera dotības. Visās rotaļās ir vadošā un nosaka savus noteikumus. Atveido ar kustībām, žestu un mīmiku savus iemīļotus varoņus. Viens no nedaudziem bērniem, kam patīk kārtot mantas. Ikdienā pārsteidz ar savu izskatu, vai tās būtu pieliekamas bizes, vai nokrāsoti mati, ķermeņa

tetovējumi, balles kleitas vai neparasti aksesuāri. Nodarbībās ir aktīva, bet nosvērta. Darbu izpilda ātri bez skolotājas palīdzības. Ārpus izglītības iestādes apmeklē baletu.

Kristaps (4.g 9 mēn.) – Dzīvo pilnā ģimenē. Ir jaunāka māsa un drīz gaidāms ģimenes pieaugums. Viens no krievu valodīgiem bērniem. Pirmo gadu zēns vispār neapmeklēja pirmsskolas izglītības iestādi sakarā ar veselības stāvokli, bet uz šo dienu ir regulārs apmeklējums. Sportisks un enerģisks zēns. Nodarbojās ar futbolu un gūst labus panākumus. Dzīvespriecīgs, emocionāls un nopietns. Pārsvarā komunicē ar krievu valodīgiem bērniem. Nodarbībās neizrāda interesi, atbild uz skolotājas jautājumiem, bet ir viens no izpalīdzīgiem zēniem grupā. Reizēm skaļš un pārgalvīgs. Patīk darboties matemātikas un celtniecības centros ar lego klucīšiem.

Marks (5.g 1 mēn.) – Dzīvo ar mammu un vecāko brāli. Zēnu starpa ir līderis. Ļoti laba atmiņa. No pašas bērnības nodarbojas ar ritmiku. Patīk aktīvas rotaļas. Viens no sportiskākajiem zēniem grupā. Apmeklē futbola pulciņu. Smaidīgs un izpalīdzīgs. Rīta aplī bieži traucē pedagogam sarunājoties ar vienaudžiem. Brīvi runā krievu valodā. Pieaugušo klātbūtnē ir kautrīgs. Emocionāli pārdzīvo par dažādiem sīkumiem. Prot nosaukt savas un citu bērnu emocijas. Labi zina alfabētu un ciparus. Kad neviens nepievērš viņam uzmanību, dzied dažādas bērnu dziesmiņas.

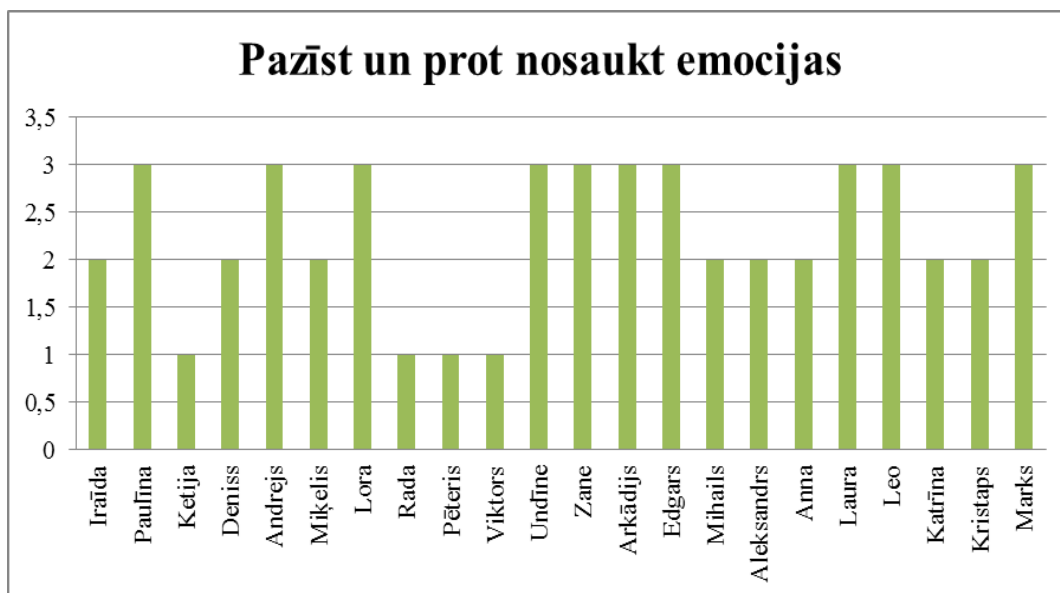
Uzskatāmi bērnu emocionālo atsaucību pētījuma sākumā var aplūkot tabulā (sk. 3.tabulu).

3.tabula. Bērnu emocionālā atsaucība pētījuma sākumā

N.p.k	Izvirzītie kritēriji						Kopā iegūtas balles
	Bērna vārds un uzvārds	Pazīst un prot nosaukt emocijas	Izsaka savu attieksmi pret dzirdēto	Pazīst emocijas un pauž tās atbilstoši situācijai	Jūt līdzīgi un palīdz citiem	Bērns emocionāli reaģē uz literārā darbu saturu	
1.	Iraīda	2	2	2	2	2	10
2.	Paulīna	3	3	2	3	2	13
3.	Ketija	1	2	1	2	1	7
4.	Deniss	2	2	2	1	2	9
5.	Andrejs	3	3	3	2	2	13
6.	Miķelis	2	2	2	3	2	11
7.	Lora	3	3	3	3	3	15
8.	Rada	1	1	1	2	1	6
9.	Pēteris	1	1	2	2	2	8
10.	Viktors	1	1	1	2	2	7
11.	Undīne	3	3	3	3	3	15
12.	Zane	3	2	3	2	2	12
13.	Arkādijs	3	2	3	3	3	14
14.	Edgars	3	1	3	1	2	10
15.	Mihails	2	1	2	2	3	11
16.	Aleksandrs	2	1	2	2	3	11
17.	Anna	2	3	2	2	2	11
18.	Laura	3	3	3	3	2	14
19.	Leo	3	3	3	3	3	15
20.	Katrīna	2	3	2	3	3	13
21.	Kristaps	2	2	2	3	2	11
22.	Marks	3	2	3	2	2	12

Augsts līmenis – 3 balles, vidējs līmenis – 2 balles, zems līmenis – 1 balle

Darba autore vēlas parādīt bērnu emocionālās atsaucības rādītājus katrā no izvirzītajiem kritērijiem pētījuma sākumā. Pirmais kritērijs – *Pazīst un prot nosaukt emocijas. (sk.2.attēlu).* Rezultātus atspoguļo diagrammā.

2. attēls. Pazīst un prot nosaukt emocijas.

Kā redzams attēlā, augstākie rādītāji ir desmit bērniem (Paulīnai, Andrejam, Lorai, Undīnei, Zanei, Arkādijam, Edgaram, Laurai, Leo un Markam), kas pazīst un prot verbāli nosaukt emocijas. Astoni bērni (Iraīda, Deniss, Miķelis, Mihails, Aleksandrs, Anna, Katrīna un Kristaps) ir saņēmuši 2 balles ar skolotājas pamudinājumu šie bērni dažreiz nosauc emocijas. Un četri (Keitija, Rada, Viktors un Pēteris) ļoti reti vai vispār nenosauc emocija. Jāuzsver tas, ka Pēteris un Viktors ir vieni no jaunākajiem bērniem grupā, kam vēl attīstās runa.

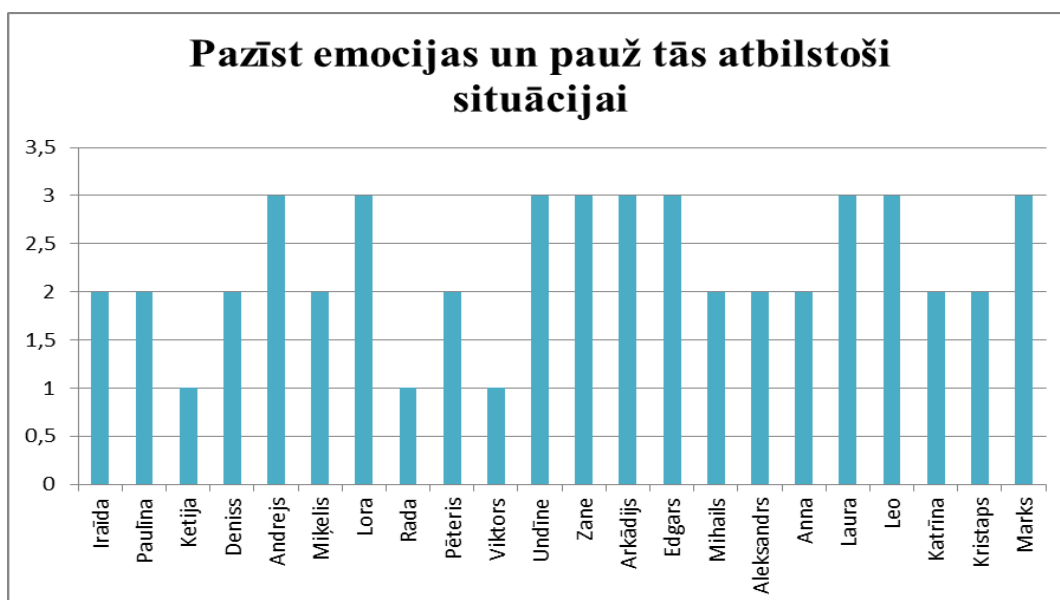
Otrais izvirzītais kritērijs – *Izsaka savu attieksmi pret dzirdēto (sk. 3.attēlu).*

Savu attieksmi pret dzirdēto literāro darbu vienmēr pauž Paulīna, Andrejs, Lora, Undīne, Anna, Laura, Leo un Katrīna. Dažreiz pauž savas emocijas un attieksmi par dzirdēto vai pauž pēc skolotājas pamudinājuma astoni bērni – Iraīda, Keitija, Deniss, Miķelis, Zane, Arkādijs, Kristaps un Marks, un reti pauž savas emocijas un attieksmi par dzirdēto un pārsvarā neiesaitās diskusijās Rada, Pēteris, Viktors, Edgars, Mihails un Aleksandrs, kā iespējamais iemesls ir bērnu pasīvā pirmsskolas izglītības iestādes apmeklēšana (sk. 3. attēlu).

3. attēls. Izsaka savu attieksmi pret dzirdēto pētījuma.

Trešais izvirzītais kritērijs – *Pazīst emocijas un pauž tās atbilstoši situācijai.* (Sk. 4.attēlu). Aplūkojot attēlu, var redzēt, ka deviņi bērni atpazīst dažādas emocijas un bieži pielieto tās atbilstoši situācijai. Bet lielāka daļa (10 bērnu) tikai dažreiz atpazīst emocijas un ne vienmēr pielieto tās atbilstoši situācijai. Reti verbāli nosauc emocijas un praktiski tās neizrāda atbilstoši situācijai trīs bērni – Keitijai, Rada un Viktors (sk. 4. attēlu).

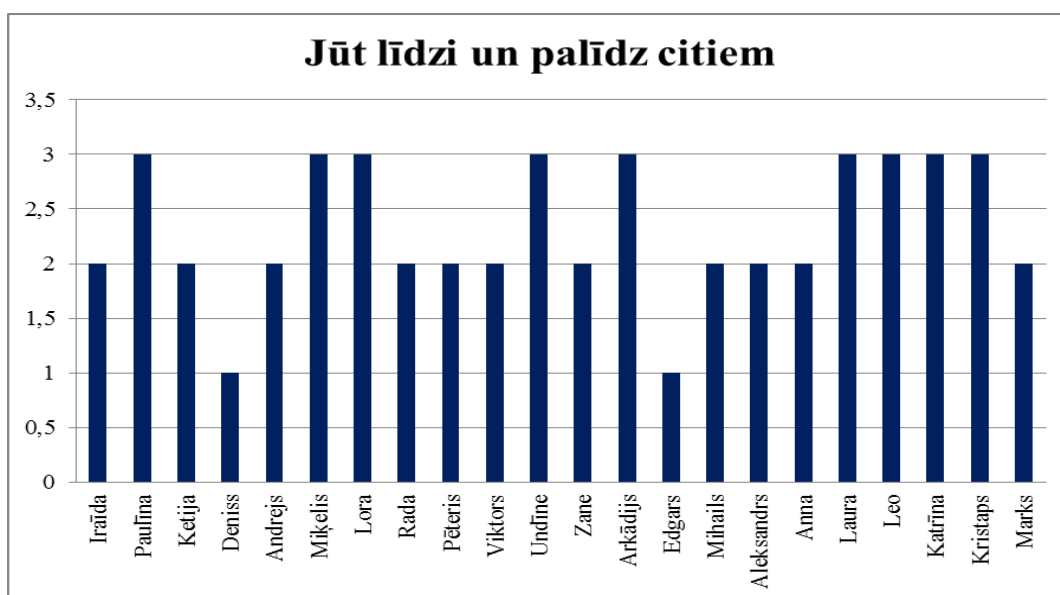

4. attēls. Pazīst emocijas un pauž tās atbilstoši situācijai pētījuma.

Ceturtais kritērijs – *Jūt līdzī un palīdz citiem.* (Sk. 5.attēlu).

Pēc attēla var redzēt, ka augstākie rādītāji ir deviņiem bērniem, (Andrejs, Lora, Undīne, Zane, Arkādijs, Edgars, Laura, Leo, Marks) viņi vienmēr palīdz citiem un ir iejūtīgi pret literārajiem varoņiem. Dažreiz palīdz citam, bet neizrāda līdzjūtību pret literārajiem tēliem lielākā daļa un tie ir 11 bērni. Viszemākie rādītāji ir Denīsam un Edgaram, kas reti, praktiski

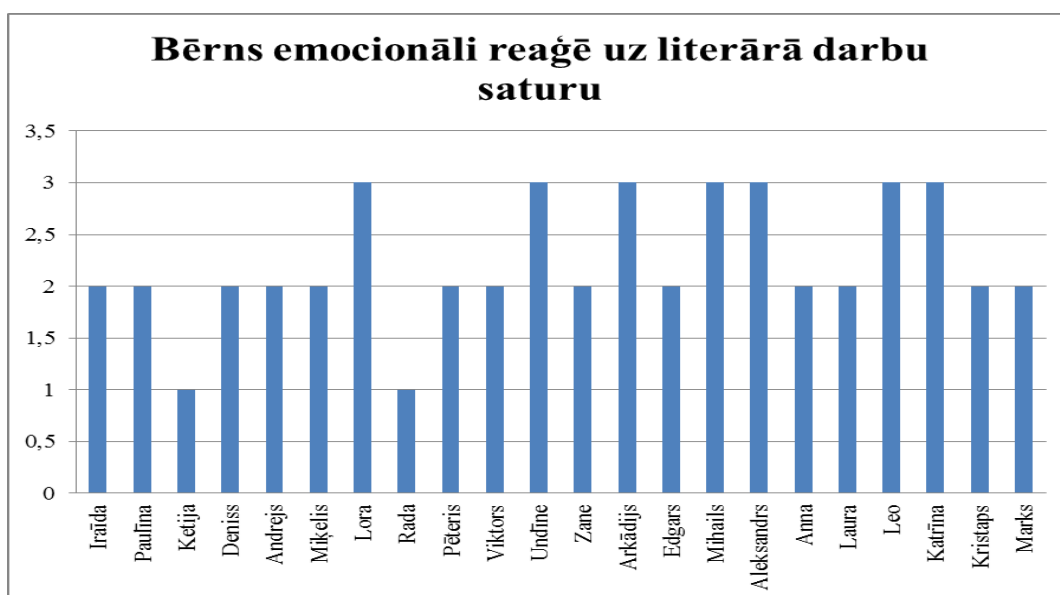
nekad neizrāda līdzjūtību pret literārajiem tēliem, ka pamatojums tie ir skaļākie un grūtāk savaldāmi bērni, kas regulāri iesaistās konfliktos. (sk. 5. attēlu).

5. attēls. Jūt līdzī un palīdz citiem pētījuma.

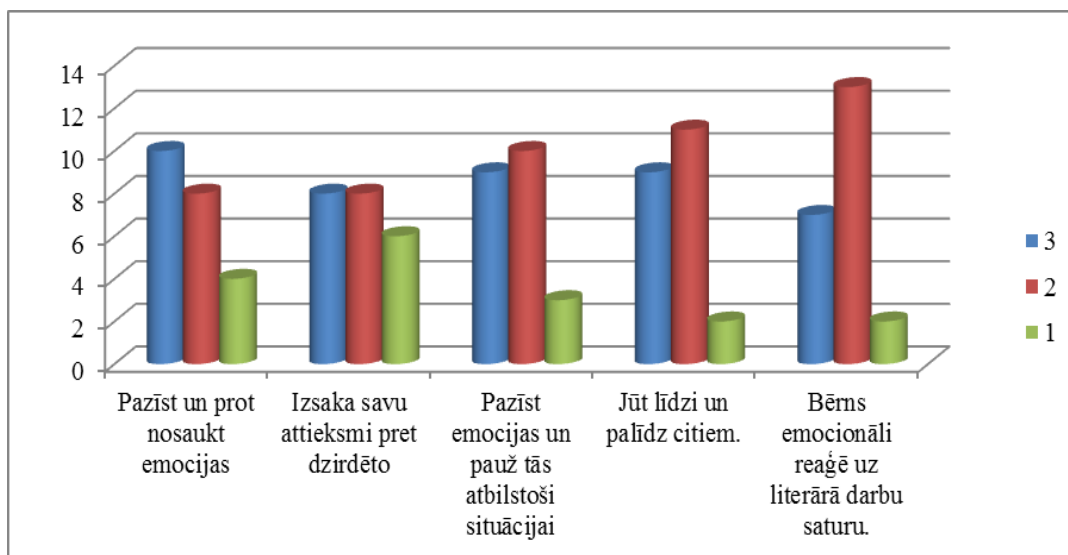
Piektais izvirzītais kritērijs – *Bērns emocionāli reaģē uz literārā darba saturu.* (Sk. 6.attēls).

Emocionāli reaģē uz literārā darbu saturu, Lora, undīne, Arkādijs, Mihails, Aleksandrs, Leo un Katrīna, kas saņēmuši augstāko vērtējumu. Šie bērni atveido dažādus tēlus, lieto kustības, žestu un mīmiku (sk. 6. attēlu). Trīspadsmit bērni ne vienmēr reaģē uz literārā darbu, dažreiz atveido dažādus tēlus, pielietojot kustību, žestu un mīmiku un reti, pārsvarā neizrāda emocijas un interesi par literārā darbu Keitja un Rada.

6 attēls. Bērns emocionāli reaģē un literatūras darba saturu pētījuma.

Bērnu emocionālās atsauktības līmeni kopīgi visiem kritērijiem uzskatāmi atspoguļo diagrammā (sk. 7.attēlu).

7.attēls. Bērnu emocionālā atsaucība pētījuma sākumposmā

Izvērtējot visus kritērijus un bērnu raksturojumus, var secināt, ka lielāka daļa bērnu ir aktīvi, ziņkārīgi un līdzjūtīgi pret citiem. Aktīvi darbojas interešu centros. Pazīst emocijas un pielieto tās rotaļās, aktivitātēs un komunikācijā ar grupas biedriem. Protams, ir bērni, kas nevēlās izteikties ir noslēgti sevī. Darba autore izvirza pieņēmumu, ka viens no veidiem, kā ietekmēt bērnu emocionālās atsaucības veidošanos, ir literāro darbu izmantošana mācību procesā. Bērniem ļoti patīk, kad pedagogs lasa priekšā kādu pasaku, izspēlē ludziņu grupā, vai jāizdomā pašiem kaut kas. Aprīlī, kad ir grāmatu dienas, bērni nes savas pasakas, dzejoļus, kas rada iespējas bērniem savstarpēji iepazīties ar dažādiem literārajiem darbiem.

2.3. Praktiskais darbs ar bērniem

Literāro darbu izmantošanas iespējas pirmsskolas izglītības iestādē ir ļoti plašas. Bieži vien bērnus ar literārajiem darbiem iepazīstina literatūras nodarbībās, taču literārus darbus var pielietot ar citās nodarbībās, kā arī dienas gaitā, lai rosinātu bērnu emocionālās atsaucības veidošanos, labvēlīgu vidi, izraisītu interesi un motivētu kādai konkrētai darbībai. Ir ļoti svarīgi izvēlēties bērnu vecumposmam atbilstošu literatūru, kas ne tikai viņu ieinteresēs, iegūs jaunas zināšanas par apkārtējo pasauli, bet arī iepazīstinās tuvāk ar emocijām un to īpašībām.

Pedagogs, lai sekmīgi veicinātu bērnu emocionālo atsaucību, ikdienā izmanto rīta apli un emociju stendu “Esmu klāt” (sk. 8. attēlā).

8. attēls. Emociju stends “Esmu klāt”.

Kā redzams attēlā, ir trīs cāļi, kuri izsaka emocijas. Zaļais cālēns, kurš piemiedz ar aci, apzīmē, ka šodien jūtas lieliski, ļoti labi. Dzeltenais cālēns norāda, ka jūtas apmierinoši, normāli, labi. Pēdējais cālēns sarkanā krāsā ar īgnu skatienu norāda, ka šodien jūtos dusmīgi, nikns, neapmierināts, pikts. Bērni katru rītu, atnākot uz pirmsskolas izglītības iestādi, ar personalizētu knaģīti piesprauž pie tā cālēna, parādot kā viņš šodien jūtas. Protams, dienas laikā bērns var mainīt savu noskaņojumu un izvēlēties citu emociju. Ar šo cālēnu palīdzību pedagogs vieglāk izprot bērnu emocionālo pašsajūtu.

Analizējot ceturtdienas rādītājus var redzēt lielāka daļa bērnu jūtas labi, apmierinoši (sk. 8. attēlā). Pedagogs pievērsa uzmanību, ka Deniss ir piespraudis savu knaģīti pie sarkanā cālēnā (sk. 9. attēlā).

Pedagogs: Kā tu šorīt jūties Deniss?

Deniss: *Slikti!* (nolaidis acis).

Pedagogs: Kāpēc Tu jūties slikti?

Deniss: *Tāpēc, ka es pa nakti slikti gulēju!*

Pedagogs: Kas traucēja Tev gulēt?

Deniss: *Man vienkārši naktī nobiedēja tētis, jo viņš skaļi staigāja pa istabu un es nobijos (atdarina tēva lielos soļus).*

9. attēls. Emocionāli īgnavs rīta noskaņojums.

Pēc diendusas zēns nomainīja sarkano cālēnu uz dzelteni, pamatojot, ka diendusas laikā izgulējies. Darba autore secina, ka Deniss pazīst emocijas un pauž tās atbilstoši situācijai. Emociju stendā var pamanīt, ka pieci bērni (Paulīna, Zane, Undīne, Miķelis un Anna) norādīja, ka jūtas lieliski (sk. 10. attēlā).

10. attēls. Emocionāli priecīgs noskaņojums.

Pedagogs: Paulīna, kā tu šodien jūties?

Paulīna: *Priecīgi, jo man šodien nav jāiet uz treniņu, jo mēs ar mammu brauksim pirkt drēbes.*

Pedagogs: Zane, kā tu šodien jūties?

Zane: *Lieliski! (Smaida), šodien ir ceturtdiena un drīz būs brīvdienas.*

Pedagogs: Miķeli, kā tu šodien jūties?

Miķelis: *Lieliski! (stāv un grozās)*

Pedagogs: Kāpēc tu jūties šodien lieliski?

Miķelis: *Man tak šodien ir dzimšanas diena! Tu aizmirsi? (izbrīnīti pajautā skolotājai) Man mamma uzdāvināja "bleidbleidu".*

Pedagogs: Anna, kā tu šodien jūties?

Anna: *Lieliski!*

Pedagogs: Kāpēc Tu jūties šodien lieliski?

Anna: *Man vairs nav puņķu (priecīgi parāda pedagogam degunu).*

Pedagogs: Undīne, kā tu šodien jūties?

Undīne: *Ļoti labi (smaida).*

Pedagogs: Kāpēc tu jūties ļoti labi?

Undīne: *Jo esmu atnākusi uz bērnudārzu un Katrīna atnesa savu lelli.*

Pedagogs izvirza pieņēmumu, ka cālēnu stends "esmu klāt", ir viens no veidiem, kā veidot pozitīvi emocionālo vidi bērnudārza grupā. Bērni labprāt norāda savu dienas noskaņojumu piespraūžot personalizēto knaģi un mācās pamatot savu izvēli iepazīstoties ar emociju veidiem. Emociju stends sekmē emociju atpazīšanu un prasmi paust tās atbilstoši situācijai. Var novērot, ka bērni, ievērojot, ka kāds cits bērns piespraudis pie īgnā "cālēna" personalizēto knaģīti, emocionāli reaģē uz to izrāda līdzjūtību un velmi palīdzēt citam.

Lai sekmētu bērna emocionālas atsaucības veidošanos, pedagogs mērķtiecīgi izvēlējās literāros darbus un veica praktisko pedagoģisko darbu. Viens no pedagoga izvēlētajiem literatūras darbiem ir latviešu tautas pasaka "Vecīša cimdiņš".

"Vecīša cimdiņš"

Rīta aplī pedagogs iekārto kopā ar bērniem rotaļvidi – uz balta palaga uzliek rotaļlietu kopā ar brīnummaisiņu, zem palaga saliktas pasakas atbilstošās rotaļlietas un dzija. Bērni ieņem vietas uz paklāja. Pedagogs iepazīstina bērnus ar peli un jautā, kā izskatās pele.

Leo: *Viņa ir maziņa, pelēka.*

Andrejs: *Viņa ir smieklīga (smejas).*

Pedagogs: Tieši tā! Bet vai pelīte ir priecīga vai bēdīga? Un ko pele ir atnesusi?

Bērni vienbalsīgi atbild, ka pelīte ir priecīga, un viņai ir burvju maisiņš.

Mihails: *Kas tur ir iekšā? (Ziņkārīgi piebilda viens no dvīņiem).*

Pedagogs mudina aplūkot, aptaustīt brīnummaisiņu. Leo pirmais uzmin, ka pelīte ir atnesusi dažādus cimdus. Bērni ar lielu izbrīnu pētīja cimdu rakstus. Pelīte aicina bērnus palīdzēt sašķirot cimdus pa pāriem – salikt blakus divus vienādus cimdiņus. Bērni veiksmīgi palīdzēja pelītei, bet Arkādijs ievēroja, ka pelītei līdzī ir divas grāmatas.

Arkādijs: *Tās ir grāmatas par cimdiem?*

Leo: *Man ir mājās tāda grāmata!*

Pedagogs parāda grāmatu par cimdu rakstiem. Bērni ar lielu interesi pēta cimdu rakstus un norāda, ja ir ieraudzījuši līdzīgus saviem ar vienādu rakstu. Otrā grāmata ir pasaka "Vecīša cimdiņš". Pedagogs aicina noklausīties un noskatīties pasaku izmantojot pašgatavotas lelles (sk. 11. attēlu). Pirmsskolas izglītības iestādē vecāki aktīvi iesaistās didaktisko rotaļu izgatavošanā.

11. attēls. *Pašgatavotas lelles izrādei "Vecīša cimdiņš".*

Bērni klausās pedagoga stāstījumu un vēro teātri. Pedagogs demonstrē, kāds kļuva cimdiņš, kad dzīvnieciņi nobijās no gaiļa un aizbēga prom, – rāda samudžināto dzijas kaudzīti.

Pēc noklausītās pasakas Arkādijs pasmejas.

Arkādijs: *Gailis vienkārši apvainojās, ka viņu nepasauca dejot.*

Deniss: *Tas cimds nav tik liels.*

Aleksandrs: *Jā, gailim tur nav vietas! (Skaļi iekliedzās).*

Pedagogs: Cik cimdiņu palika vecītim?

Visi bērni: *viens.*

Pedagogs: Bērni kā Jūs domājat, vai var staigāt ziemā ar vienu cimdu?

Visi bērni: *Nē! (Groza galvu).*

Leo: *Jo tad roka var nosalt un nokļūt slimnīcā!*

Pedagogs: Jā, var saslimt, tāpēc mums ir vajadzīgi cimdu pāris! Es Jūs aicinu apsēsties pie galdiem padomāt, kā izskatīsies Jūsu ziemas cimdi. Kad zīmējums būs pabeigts, tad katrs no Jums izstāstīs un parādīs, kāds cimds viņam sanāca.

Pedagogs novēroja ka Arkādijs, Deniss, Leo un Mihails aktīvi iesaistījās diskusijās, paužot savu attieksmi pret dzirdēto un emocionāli reaģēja uz literāra darba saturu.

Bērni dodas savās vietās un izvēlās materiālus savam radošam darbam (sk. 12. attēlu).

12. attēls. Radošais process.

Pelīte tiek nolikta uz galda - skatīties, kā taps darbi. Bērni aktīvi darbojas, paužot velmi palīdzēt citiem. Sākumā izgriezta cimdu pāri un tad sāka izkrāsot savus cimodus. Bērni darbojas mazās grupās izvēloties materiālus pēc savām vēlmēm un interesēm. (sk.12. attēlu).

13. attēls. Paulīnas cimdu pāris.

Paulīna: *Mans cimdu pāris ir violetā, zaļā, sarkanā un rozā krāsā. Es uz cimdiņa uzzīmēju smaidīgus kaķīšus, jo pasaka bija priecīga, tāpēc, ka dzīvnieciņi nāca tur pasildīties. Vēl saviem cimdiem es piezīmēju puķes, dažādas formas un sirsniņas. (sk. 13.attēlu).*

14. attēls. Leo cimdu pāris.

Leo: *Es uztaisīju cimdus, lai iedotu vecītim, jo viņam viens pazuda. Man šī pasaka patika, jo mazajā cimdā ielīda lielais lācis. Es uzzīmēju Latvijas karogu, un pūķi, kas lido gaisā un izlaiž uguni, sākumā es gribēju uzzīmēt kaut ko lidojošos kā helikopteri, bet man pietrūka vietas un, tāpēc es uzzīmēju pūķi. (sk. 14. attēlu).*

15. attēls. Viktora cimdu pāris.

Viktors: *Mani cimdi ir krāsaini. Zaļā, zilā, dzeltenā un sarkanā krāsā. Es uzzīmēju dažādas svītras. Maniem cimdiem nav caurumu (sk. 15. attēlu).*

16. attēls. Radas cimdiņi.

Rada: *Man sanāca skaists cimds. Cimds ir dzeltenā krāsā ar vilnīšiem un sirsniņām. Es gribētu sev īstos tādus cimdus. Man patika pasaka par cimdiņu, jo vecītis pazaudēja cimdu un zvēri to atrada. Es savus cimdus nepazaudēšu (sk. 16. attēlu).*

Analizējot bērnu teikto, pedagogs ir novērojis, ka Paulīnas, Leo, Viktora un Radas stāstījumā bija patiens prieks, jo stāstot viņi bez pedagoga palīdzības varēja aprakstīt savu cimdu pāri, paužot savu attieksmi pret radošo darbu. Grūtāk ar stāstījumu gāja Viktoram, bija sajūta, ka viņš ir satraucies. Viņa atbildes bija lēnas, īsas, bet varēja manīt, ka viņš vēlās padalīties ar savām domām pedagogam, bet kautrējās. Bija prieks par Radu, jo ikdienā viņa ir ļoti klusa un noslēgta sevī, bet nodarbībā nekautrējās un dalījās ar savām emocijām, pastāstot un parādot, kāds cimdu pāris viņai sanāca. Ir novērots, ka bērnu radošajos darbos pārsvarā dominēja košas krāsas – dzeltena, zaļa, sarkana, rozā, oranža, kas liecina par viņu noskaņojumu.

Lai veiksmīgi noslēgtu nodarbību, pedagogs aicina bērnus uzspēlēt rotaļu “Jautrais cimdiņš”. Bērni apsēžas uz grīdas, izveidojot apli, rokas aizliek aiz muguras. Skan mūzika, skolotāja iedod vienu cimdiņu, kuru ir jāuzvelk un jāpadod citam bērnam. Kad mūzika apklust, pie kā nonācis cimdiņš, tas pastāsta, kāds tas ir – *mazs, liels, raibs, rakstains*. Pedagogu pārsteidza bērnu atbildes, jo izskanēja dažādas neparastas cimdu īpašības – *svītrains, trīsstūrainis, zaļš, dzeltens, brūns, viegls, smags, neglīts, ar sirsniņām, ar mašīnām* utt.

Darba autore secina, ka nodarbība par pasaku “Vecīša cimdiņš” un radošais uzdevums bērniem ir paticis un ir ietekmējis viņu domāšanu un iztēles procesu.

Otrais literārais darbs, ko izvēlējās pedagogs ir Dzidras Rinkules Zemzares pasaka “Ežapuķe”.

”Ežapuķe”

Rīta cēlienā bērni sastājas pa pāriem un sasveicinās ar īkšķiem, runājot rupjā balsī, pēc tam ar mazajiem pirkstiņiem, runājot smalkā balstiņā – labrīt! Bērni sadevušies rokās, lai sajustu katra roku siltumu, paskatās viens otram acīs, uzsmaida, lai varētu nodarbību sākt ar labu garastāvokli. Visi draudzīgi sasveicinās.

Grupā atnestas dažādas ziedošās puķes (gerberas, rozes, īrisi) un kaktuss. Pedagogs aicina bērnus aplūkot, izsmaržot un aptaustīt puķes (sk. 17.attēlu).

17. attēls. Puķu smarža.

Anna: *Manai mammai ļoti patīk šīs lillā puķes.*

Mihails: *Manai patīk rozes, bet viņas kož. Vot tā (ar pirkstiņiem ieknieb sev rokā).*

Andrejs: *Manai mammai arī patīk rozes.*

Pedagogs: *Vai šīs puķes smaržo?*

Andrejs: *Jā! Rozes smaržo saldi. Sarkanā puķe un kaktuss nesmaržo (pārliciecināši atbild).*

Katrīna: *Jā smaržo! Īrisi vislabāk kā mammai smaržas.*

Mihails: *Kaktus nesmaržo, jo viņam nav puķes.*

Pedagogs aicina bērnus aptaustīt puķes (sk. 18. attēlu).

18.attēls. Puķu aptaustīšana.

Bērni ir ievērojoši, ka no visiem ziediem visasākie augi ir rozes un kaktusi. Visi bērni ar lielu interesi vēlējās pieskarties kaktusam un noturēt savu pirkstu visilgāk pie šī auga. Pedagogs veic pārrunas ar bērniem par istabas augiem.

Pedagogs aicina bērnus apsēsties uz spilventiņiem un noklausīties pasaku par “Ežapuķi”, un būt uzmanīgiem klausoties, kad pedagogs nosauc puķu vai augu nosaukumu, bērniem jāpaņem tas augš un jānovieto apļa vidū, jo tas paplašina zināšanas par augu nosaukumiem un rada interesi.

Pasaka “Ežapuķe” pēc kuras pedagogs veic pārrunas.

Pedagogs: Par ko bija pasaka?

Visi bērni kopā atbildēja, ka pasaka bija par puķēm – kaktusu.

Aleksandrs: *Par rozi.*

Pedagogs: Kādas puķes Jūs atceraties?

Bērni nosauc rozi, kaktusu, ceriņus, hortenzijas, maijpuķītes.

Pedagogs: Kāds bija īstais vārds Ežapuķei?

Visi kopā priecīgi iesaucās – kaktuss!

Edgars: *Man mājās arī ir kaktuss!*

Pedagogs: Vai mums grupā arī aug kaktus?

Bērni vienbalsīgi atbildēja, ka neaug.

Pedagogs aicina aplūkot kādi augi aug grupā.

Kristaps ievēroja, ka viens no grupas augiem ir savītis, un paziņo.

Kristaps: *Šitā laikam grib dzert.*

Pedagogs: Bērni, kā mēs varētu viņai palīdzēt?

Iraīda: Iedot viņai ūdeni!

Lora: samīļot viņu.

Pedagogs rosina bērnus izvēlēties darbarīkus praktiskajam darbam (lejkanna, smidzināma pudelīte, lupatiņas). Bērni veica praktisko darbu izrādot rūpes par grupas augiem.

Undīne: *es arī gribu kaktusu, bet mamma neļauj, jo es saduršu pirkstu.*

Zane: *man gan mājās ir milzīgs kaktus (parāda ar rokām cik liels augs).*

Pedagogs piedāvā bērniem pašiem izveidot katram savu “ežapuķi”.

Bērni veido kaktusu izmantojot skulpturālo paņēmienu. Adatas veido no zobu bakstāmajiem (sk. 19.attēls).

19.attēls. *Leo ir laimīgs kopā ar savu Ežapuķi.*

Paveicot radošo darbu bērni savas Ežapuķes sakārtoja blakus īstajiem kaktusiem, lai viņām būtu saules gaisma (sk. 20. attēlu).

20.attēls. *Ežapuķes saules gaismā.*

Pēc paveikta darba pedagogs aicina bērnus uz rotaļu “Dažādi ziediņi”. Bērni iet pa apli, sadevušies rokās pēc skolotājas signāla bērni izveido aplišus (pa trīs ziediņiem, pa četriem ziediņiem). Bērnu skaitam aplī jāatbilst nosauktajam skaitlim. Bērniem rotaļa ļoti patika, un novērot, ka bērni šo rotaļu izmantoja savā pastāvīgā rotaļu darbībā.

Pedagogs analizējot novērošanas rezultātus **secina**, ka bērniem literārā darba ietekmē spilgti izpaudās emocijas gan atbildot uz jautājumiem, gan emocionāli reaģējot uz literāra darba saturu, gan izrādot līdzjūtību un vēlmi palīdzēt. Tātad, ja literārais darbs atbilst bērnu interesēm, tas raisa bērniem būt radošiem, ierosina pētīt dabu, tās objektus un norises. Sniedz bērnam iespējas paust savu attieksmi par redzēto, dzirdēto, izjusto, emocionāli pārdzīvoto.

Darba autore veicot pētījumu izmantoja arī bērnu dzeju. Viens no dzejoļiem bija J.Baltvilka dzejolis “It nekas”, kurā tēls nav aprakstīts un bērnam jāiztēlojas, kā šis tēls izskatās, ko viņš dara, un kad viņu var ieraudzīt.

Vispilgtākās un visemocionālākās atbildes sniedza Lora.

Lora: *It nekas ir puisītis zilajā tērpā ar caurumainām biksēm, un lieliem melniem zābakiem. Un ar zilām acīm. It nekas parasti ir priecīgs, bet ir reizes, kad viņš skumīgs, jo viņš ir viens pats. Viņš dzīvo alā. Ik dienā It nekas šauj ar “kaķeni”. Pie alas viņš iestādīja puķes, blakus alai aug lielā egle, zem kuras dzīvo gliemezis un egles galotnē lidinās spāre un taurenis. Un pazīt viņu var pēc saplēstām drēbēm un “kaķenes” (sk. 21. attēls).*

Pedagogs: Vai It nekas Tev patika?

Lora: *Jā, viņš mani varētu aizstāvēt no ļaunā un suņiem.*

21.attēls. Loras It nekas.

Darba autore secina, ka pareizi izvēlēti literārie darbi ļauj ieraudzīt bērna emocionālo stāvokli, viņu skatījumu uz literāro darbu, tā tēliem. Emocionāli izpausties radošajos darbos, atveidojot literāros tēlus, to emocijas. Mērķtiecīgi izvēlēta bērnu dzeja veicina bērna emocionālo reakciju uz literārā darba saturu, rosina izteikt savu attieksmi pret dzirdēto un nosaukt emocijas.

2.4. Pētāmās grupas bērnu raksturojums pētījuma beigās

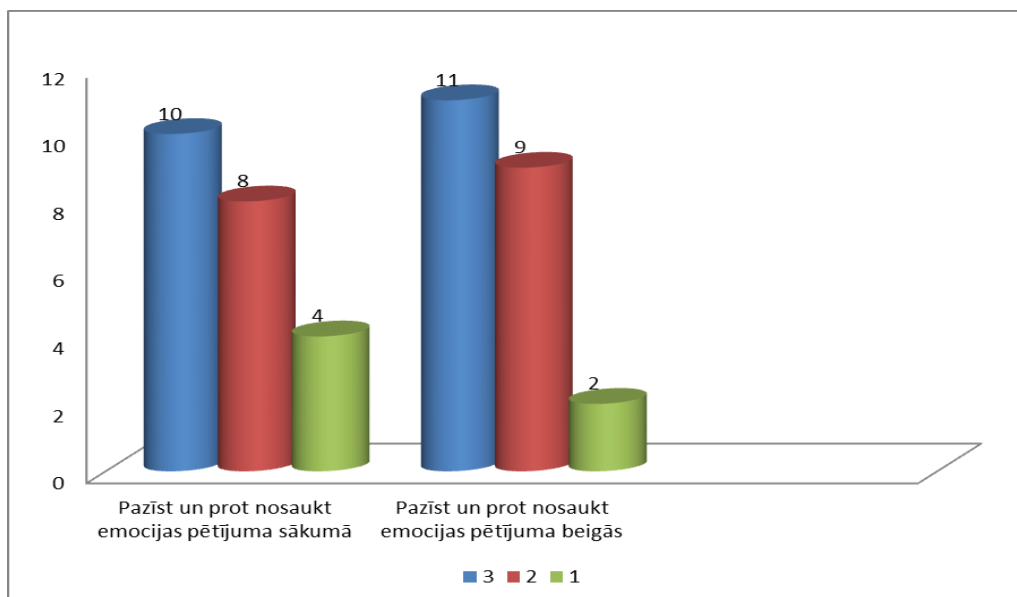
Darba autore pēc pasaku un dzejoļu stāstījumu varēja novērot, kā mainās bērnu emocionāla atsaucība literāro darbu iepazīšanas procesā, pēc izstrādātiem kritērijiem un to rādītājiem darba autore tos atspoguļo tabulā (sk. 4. tabulu).

4.tabula. Bērnu emocionālā atsaucība pētījuma beigās.

N.p.k	Izvirzītie kritēriji						Kopā iegūtas balles
	Bērna vārds un uzvārds	Pazīst un prot nosaukt emocijas	Izsaka savu attieksmi pret dzirdēto	Pazīst emocijas un pauž tās atbilstoši situācijai	Jūt līdzīgi un palīdz citiem	Bērns emocionāli reaģē uz literārā darbu saturu	
1.	Iraīda	2	2	2	2	2	10
2.	Paulīna	3	3	2	3	3	14
3.	Ketija	1	2	2	2	1	8
4.	Deniss	2	3	2	1	2	10
5.	Andrejs	3	3	3	3	2	14
6.	Miķelis	2	2	2	3	2	11
7.	Lora	3	3	3	3	3	15
8.	Rada	2	2	1	2	1	8
9.	Pēteris	1	1	2	2	2	8
10.	Viktors	2	2	1	2	2	9
11.	Undīne	3	3	3	3	3	15
12.	Zane	3	2	3	2	2	12
13.	Arkādijs	3	3	3	3	3	15
14.	Edgars	3	2	3	2	2	12
15.	Mihails	2	2	2	2	3	11
16.	Aleksandrs	2	2	2	2	3	11
17.	Anna	3	3	2	2	2	12
18.	Laura	3	3	3	3	2	14
19.	Leo	3	3	3	3	3	15
20.	Katrīna	2	3	2	3	3	13
21.	Kristaps	2	3	2	3	2	12
22.	Marks	3	2	3	2	2	12

Augsts līmenis – 3 balles, vidējs līmenis – 2 balles, zems līmenis – 1 balle

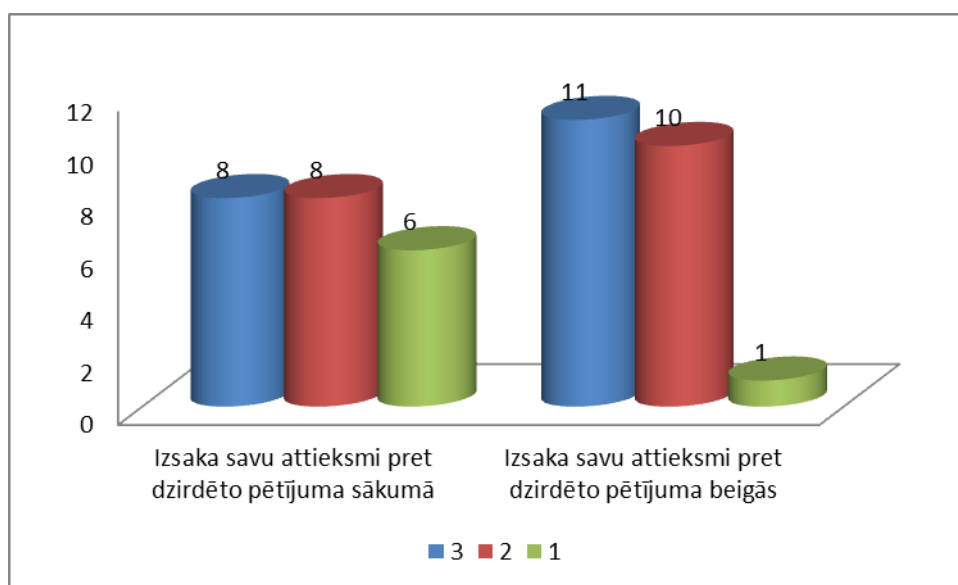
Darba autore vēlas parādīt bērnu emocionālās atsaucības rādītājus katrā no izvirzītajiem kritērijiem pētījuma beigās. Pirmais kritērijs – *Pazīst un prot nosaukt emocijas*. Augstākie rādītāji ir 11 bērniem, 2 balles ir 9 bērniem un 1 balle ir diviem bērniem (Pēteris un Ketija). Darba autore veicot apkopoto rezultātu analīzi izveidoja diagrammu (sk. 22. attēlu).

22.attēls. Bērnu prasmes pazīt un nosaukt emocijas attīstības dinamika.

Kā redzams 22.attēlā augsts rezultāts pētījuma sākumā bija vērojams 10 bērniem, pētījuma beigās 11. 2 balles pētījumu sākumā bija 8 bērniem un pētījuma noslēgumā 9. Zemi rādītāji pētījuma sākumā bija 4 bērniem, bet pētījuma beigās tikai 2 bērniem. Darba autore var secināt, ka ir paaugstinājusies bērnu prasme pazīt un nosaukt emocijas literāro darbu iepazīšanas procesā.

Darba autore analizējot pētījuma beigās iegūtos rezultātus par bērnu prasmi izteikt savu attieksmi pret dzirdēto varēja secināt, ka 11 bērni bieži izsaka savu attieksmi pret dzirdēto, 1ar skolotājas pamudinājumu to var izdarīt 10 bērni un 1 bērnam ir zems līmenis. Darba autore veicot apkopoto rezultātu analīzi izveidoja diagrammu (sk. 23. attēlu).

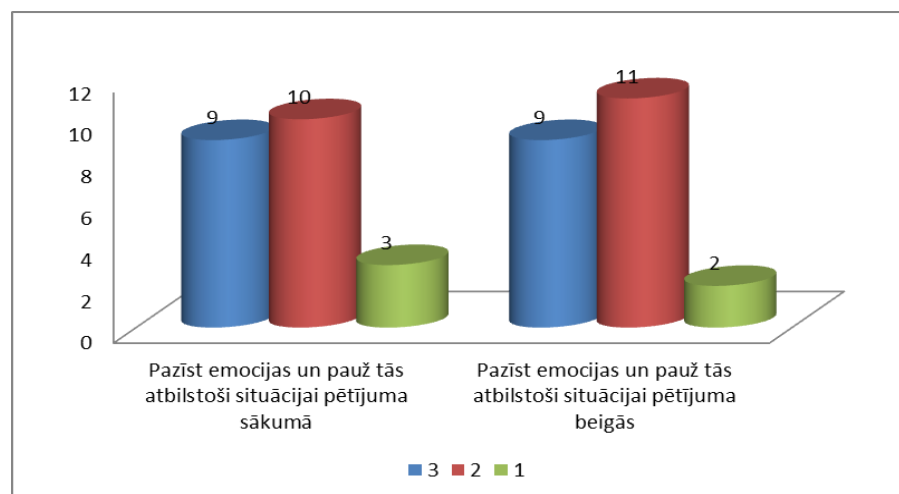

23.attēls. Bērnu prasmes izteikt savu attieksmi pret dzirdēto attīstības dinamika.

Kā redzams 23.attēlā augsts rezultāts pētījuma sākumā bija vērojams 8 bērniem, pētījuma beigās 11 bērniem. 2 balles pētījuma sākumā bija 8 bērniem un pētījuma beigās 10

bērniem. Zems līmenis pētījuma sākumā bija vērojams 6 bērniem, bet noslēgumā zems līmenis bija tikai 1 bērnam (Pēteris). Bērns praktiski nerunā, runa ir nesaprotama. Neverbālā komunikācija ir ļoti vāja. Darba autore secina, ka ir manāmi paaugstinājies bērnu prasmes izteikt savu attieksmi pret dzirdēto līmenis.

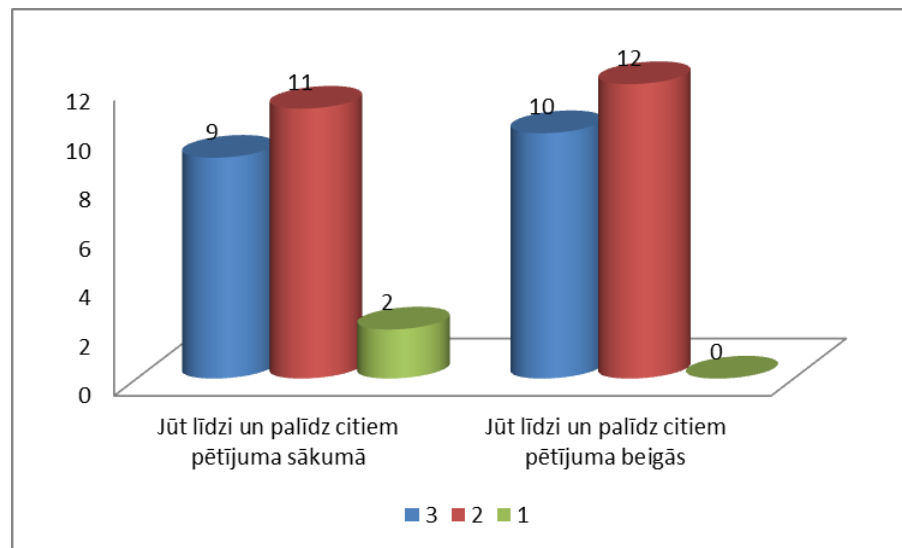
Darba autore veicot pētījumu beigās iegūto rezultātu analīzi par bērnu prasmi atpazīt emocijas un paust tās atbilstoši situācijai secināja, ka 9 bērniem ir augsts līmenis, 11 bērniem ir vidējs un 2 ir zems līmenis. Darba autore veicot apkopoto rezultātu analīzi izveidoja diagrammu (sk. 24. attēlu).

24.attēls. Bērnu prasmes atpazīt emocijas un paust tās atbilstoši situācijai attīstības dinamika.

Kā redzams 24. attēlā pētījuma sākumā un pētījuma beigās 9 bērni atpazīna emocijas un pauda tās atbilstoši situācijai. Savukārt, 10 bērni pētījuma sākumā un 11 bērni pētījuma beigās bieži vai ar skolotājas pamudinājumu atpazīna emocijas un pauda tās atbilstoši situācijai. Kā redzams pētījuma sākumā 3 bērni reti vai vispār nespēja atpazīt emocijas un paust tās atbilstoši situācijai. Pētījuma beigās tikai 2 bērni nespēja atpazīt emocijas un paust tās atbilstoši situācijai. Darba autore secina, ka pēc šī kritērija nav īpaši augsti rādītāji, bet šeit jāņem vērā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības īpatnības un bērna individuālās spējas.

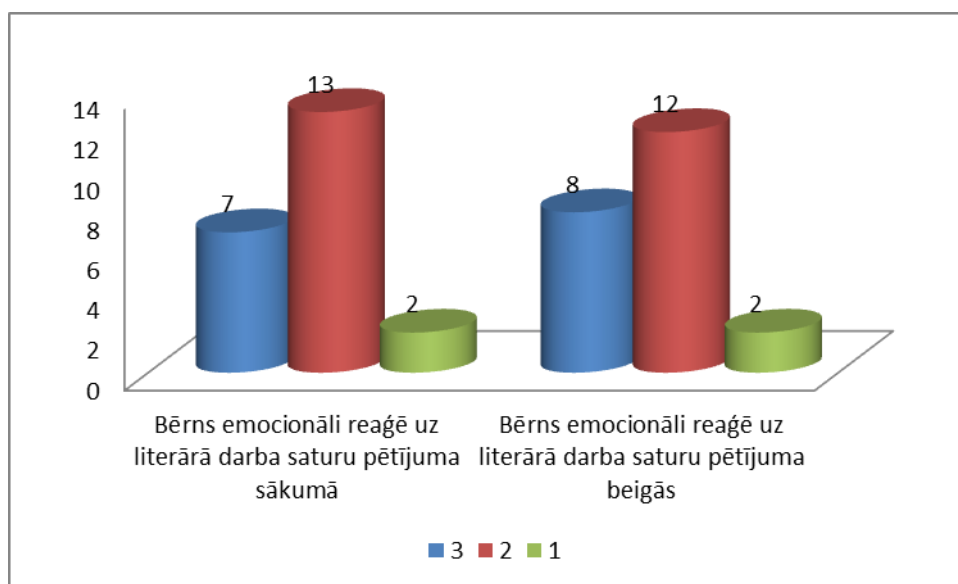
Darba autore veicot pētījumu beigās iegūto rezultātu analīzi par bērnu prasmi just līdzī un palīdzēt citiem secināja, ka 10 bērniem ir augsts līmenis, 12 bērniem ir vidējs un nav neviena bērna ar zemu šīs prasmes izpaušmes līmeni. Darba autore veicot apkopoto rezultātu analīzi izveidoja diagrammu (sk. 25. attēlu).

25.attēls. Bērnu prasmes just līdzi un palīdzēt citiem attīstības dinamika.

Kā redzams 25. attēlā pētījuma sākumā 9 bērniem ir labi attīstīta prasme just līdzi un palīdzēt citiem un pētījuma beigās šī prasme parādījās 10 bērniem. Pētījuma sākumā 11 bērni un pētījuma noslēgumā 12 bērni, kas dažreiz palīdz citam, bet neizrāda līdzjūtību pret literārajiem tēliem. Pētījuma sākumā 2 bērni reti, praktiski neizrāda līdzjūtību pret literārajiem tēliem, bet pētījumu beigās var redzēt, ka nebija neviena bērna, kurš neizrādītu, kaut reti līdzjūtību pret literārajiem tēliem. Darba autore var secināt, ka izmantojot, literāros darbus bērniem var veidot līdzjūtības sajūtu.

Darba autore veicot pētījumu beigās iegūto rezultātu analīzi par bērnu prasmi emocionāli reaģēt uz literārā darba saturu secināja, ka 8 bērniem ir augsts līmenis, 12 bērniem ir vidējs un 2 bērni ar zemu šīs prasmes izpausmes līmeni. Darba autore veicot apkopoto rezultātu analīzi izveidoja diagrammu (sk. 26. attēlu).

26.attēls. Bērnu prasmes emocionāli reaģēt uz literāro darba saturu attīstības dinamika.

Kā redzams 26. attēlā, pētījuma sākumā 7 bērni un pētījumu beigās 8 bērni vienmēr emocionāli reaģē uz literāro darbu, atveido dažādus tēlus, lieto kustības, žestus un mīmiku. Pētījuma beigās par vienu bērnu mazāk ir novērots, ka ne vienmēr reaģē uz literāro darbu, dažreiz atveido dažādus tēlus, lieto kustību, žestu un mīmiku. Gan pētījuma sākumā, gan pētījuma beigās ir divi bērni, kuri reti, pārsvarā neizrāda emocijas un interesi par literāro darbu (Ketija un Rada), šie bērni bieži slimo līdz ar to reti apmeklē pirmsskolas izglītības iestādi.

Darba autore apkopojot pētījumu rezultātus un veicot to analīzi, **secina**, ka izmantojot pedagoģiskajā procesā literāros darbus ir iespējams sekmēt bērnu emocionālo atsaucību.

Secinājumi

Darba autore, apkopojot un izanalizējot dažādu autoru atziņas par emocijām un emocionālās atsaucības veidošanu vidējā pirmsskolas vecuma bērniem, ka arī par literārajiem darbiem kā līdzekli bērnu emocionālās atsaucības sekmēšanai, raksturojot vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības likumsakarības, veicot pedagoģisko pētījumu, kā arī veicot pedagoģisko darbību realizāciju secina –

- 1) Emocijas ir cilvēka subjektīvais izziņas process, kas izpaužas indivīda pārdzīvojumā un kas pauž cilvēka attieksmi pret lietām, citiem cilvēkiem un parādībām;
- 2) Emocijām ir ļoti liela nozīme personības psihiskajā attīstībā, īpaši bērnībā;
- 3) Viens no efektīvajiem bērnu emocionālās atsaucības veicināšanas līdzekļiem ir literārie darbi, literārie tēli liek bērnam izjust dažāda rakstura emocijas, veidojot noteiktu attieksmi, vērtējumu, darot bagātāku viņa jūtu gammu;
- 4) Vidējā pirmsskolas vecuma bērnus raksturo ārkārtīga emocionalitāte, spēja emocionāli uztvert apkārtējo pasauli. Šie bērnu iespaidi ir vienreizēji, spilgti, neatkārtojami. Šajā vecumā veidojas bērnu emocionālā atsaucība. Kā viens no emocionālās attīstības sekmēšanas līdzekļiem ir literārie darbi;
- 5) Ir svarīgi atbilstoši bērna vecumposmam un attīstības pakāpei izvēlēties atbilstošu literāro darbu, kas veicinās bērna emocionālo atsaucību, jo izraisīs bērnā interesi un emocijas;
- 6) Literārie darbi pozitīvi iespaido vidēja pirmsskolas vecuma bērna emocionālo atsaucību balstoties uz pētījuma iegūtajiem rezultātiem, ka 4 -5 gadus vecu bērnu emocionālās atsaucības veidošanās ir sekmīga, ja literārais darbs atbilst bērna vajadzībām, interesēm un konkrētai situācijai, ka arī tiek radīta emocionāli pozitīva vide; Pētījuma hipotēze ir pierādīta.

Literatūras un avotu saraksts

1. Albrehta, Dz. (1998). *Pētīšanas metodes pedagogijā*. Rīga: Mācību grāmata.
2. Bulate, I. (2014). Emociju nozīme jaunu prasmju un iemaņu iegūšanas procesā. *Pirmsskolas izglītība*, Nr.3, 5. – 6.lpp.
3. Borns, L., Ruso, N. (2001.) *Psihologija*. Rīga: RaKa.
4. Čerņavska, M. (2002). Pilnveido bērnu emocionālo sfēru. *Pirmsskolas izglītība*. Nr.5. 30.lpp.
5. Eriksons, E.H. (1998.) *Identitāte: jaunība un krīze*. Rīga: Jumava.
6. Goulmens, D. (2001.) *Tava emocionālā inteliģence*. Rīga: Jumava.
7. Freiberga, I. (1997.) *Literārie darbi kā bērnu radošās aktivitātes veicinātāji pirmsskolas vecumā. Zinātniski metodiskais līdzeklis*. Rīga: Vārti.
8. Freiberga, I. (1998.) Literatūra kā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles un jaunrades attīstītāja. *Pirmsskolas izglītība*. Nr.1, 42. – 45.lpp.
9. Freiberga, I. Priede, L. (2007.) *Bērns mācās izzināt pasauli*. Rīga: Nordik.
10. Jurgena, I. (2010.) *Vispārīgā pedagogija*. Rīga: N.I.M.S.
11. Liberte, L. (2013.) Kā bērnam pirmsskolā mācīt? *Pirmsskolas izglītība*, Nr. 9, 3. – 6.lpp.
12. Lieģeniece, D. (1992.) *Bērns – pasaulē, pasaule – bērņā*. Rīga: Zvaigzne.
13. Lieģeniece, D., Nazarova, I. (1999.) *Veseluma pieeja valodas apguvē*. Rīga: RaKa.
14. Ļubļinska, A. (1979.) *Bērnu psihologija*. Rīga: Zvaigzne.
15. Karkls, R. (1981.) *Literatūras mācīšanas pamatprincipi*. Rīga: Zvaigzne.
16. Kolominskis, J. (1990.) *Cilvēka psihologija*. Rīga: Zvaigzne.
17. Medne, D. (2015.) Emocijas bērnu attīstībā. *Bērņa sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa.
18. *Metodiskie ieteikumi bērnu sasniegumu vērtēšanai pirmsskolā. Vadlīnijas*. (2011.) Rīga, Valsts izglītības satura centrs
19. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2000.) Rīga: Zvaigzne ABC.
20. Plotnieks, I. (1976.) *Emocijas un jūtas*. Rīga: LVU.
21. *Psihologijas vārdnīca*. (1999.) Rīga, Mācību grāmata.
22. Reņģe, V. (2000.) *Psihologija. Personības psihologija*. Rīga:Zvaigzne ABC.
23. Students, J.A. (1998.) *Vispārīgā pedagogija*. Rīga: RaKa.
24. Svence, G. (1999.) *Attīstības psihologija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
25. Špona, A., Jermolajeva, J. (2015.) Bērns. Bērņība. Sasniegumu pētīšana. *Bērņa sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa.

26. Šteinberga, A. (2013.) *Pedagoģijas psiholoģija*. Rīga: RaKa.
27. Vorobjovs, A. (1996.) *Psiholoģijas pamati*. Rīga: Mācību apgāds
28. Zembaha, O. (2004.) Daiļliteratūra kā bērna “Es” identitātes veidošanās nosacījums. *Pirmsskolas izglītība*. Nr.3, 14. -19.lpp.
29. Изард, К.Е. (1980). *Эмоций человека*. Москва: МГУ
30. Ольшанникова, А. (1983). *Эмоций и воспитание*. Москва: Знание
31. Хризман, Т., Еремеева, В., Лоскутова, Т. (1991.) *Эмоций, речь и активность мозга ребенка*. Москва, Педагогика
32. Курносова, С. А. (2010). К определению понятия «эмоциональная отзывчивость». Pīeejams:
<http://school2100.com/upload/iblock/acd/acda181dcb8aab18d28bf697900ed982.pdf>
33. Ясинских, Л. В. (2005). Методика развития эмоциональной отзывчивости на художественные произведения у старших дошкольников в процессе комплексных занятий в ДОУ. Екатеринбург, 202 с. Pīeejams: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/120191.html>

Pielikums

1.pielikums

1. *Latviešu tautas pasaka "Vecīša cimdiņš".*

Dzīvoja sirms vecītis. Reiz aukstā ziemā viņš brauca uz mežu pēc malkas. Vecītim iegribējās aizdegt pīpīti. Cikām viņš azotē meklēja pīpi, tabaku un šķiltavas, tikām pazaudēja vienu cimdiņu.

Muša, bēgdama no aukstuma, ierauga cimdiņu, ieskrien iekšā un sāk no prieka dancot.

Pelīte, bēgdama no aukstuma, pieskrien pie cimdiņa un jautā: «Kas te cimdiņā danco?»

«Es, pati mušu ķēniņiene. Bet kas tu esi?»

«Es esmu pelīte pīkstīte. Laid mani pasildīties!»

«Nu lien un sildies!»

Pelīte ielien cimdā, un abas ar mušu sāk dancot.

Zaķītis, bēgdams no aukstuma, ierauga cimdiņu, skrien klāt un jautā:

«Kas tai cimdiņā danco?»

Un abas dancotājas atsaka: «Es, muša ķēniņiene, pelīte pīkstīte. Bet kas tu tāds?»

«Es esmu zaķītis baltlīpītis. Ielaidiet mani pasildīties!»

«Labi, lien un sildies!»

Zaķītis ielien cimdā, un nu sāk visi trīs dancot.

Vilks, bēgdams no aukstuma, ierauga cimdiņu un jautā: «Kas tai cimdiņā danco?»

«Es, muša ķēniņiene, pelīte pīkstīte, zaķītis baltlīpītis. Bet kas tu tāds esi?»

«Es esmu vilks strupausis. Ielaidiet mani pasildīties!»

«Labi, lien un sildies!»

Vilks ielien cimdiņā, un nu sāk visi četratā dancot.

Lācis, bēgdams no aukstuma, atrod cimdiņu un jautā: «Kas tur tai cimdiņā danco?»

«Es, muša ķēniņiene, pelīte pīkstīte, zaķītis baltlīpītis, vilciņš strupausītis. Bet kas tu tāds esi?»

«Es —pats lielais pinka. Laidiet mani pasildīties!»

«Labi, lien un sildies.»

Lācis ielien cimdiņā, un nu visi piecatā sāk pa cimdiņu dancot.

Kur bijis, kur ne, atskrien gailis un aizdziedas: «Kikerigū!»

Dancotāji nobīstas un visi sāk ar spēku lauzties no cimdiņa ārā. Muša dodas uz ķēniņa pili, pelīte uz kartupeļu pagrabu, zaķītis auzās, vilks krūmos, lācis mežā.

Skriedami saplēš vecīša cimdiņu. Un tā vecītis līdz šai dienai staigā ar vienu cimdiņu.

2. Pasaka Dzidra Rinkule – Zemzare “Ežapuķe”.

Dārzniekam bija visādas puķes: cita par citu skaistā-ka, cita par citu košāka un cita par citu smaržīgāka. Viņš tās ļoti mīlēja un uzcītīgi kopa, tāpēc puķes zie-dēja visu cauru gadu.

Kādu dienu dārznieks ienesa siltumnīcā tumši zaļu, neizskatīgu bumbuli. Tas bija rievains un pārklāts ar neskaitāmām adatām.

— Kas tad tas tāds? — pietvīkdama brīnījās dzeltenā tējas roze. Viņa ļoti apvainojās par tik neglīta viesu ierašanos saulainajā puķu mājā. — Kā tādu var likt kopā ar mums zem viena jumta?

— Arī es nesaprotu, kāpēc mūsu mīļais dārznieks tā rīkojas. — Ne mazāk sašutusi bija hortenzija un, stīvi turēdama savu sārto ziedu cekulu, turpināja:

— Tas taču ir apkaunojums mums visām!

— Jā gan, jā gan... — nopūtās maijpuķīte un aiz-sedza ar lapu caurspīdīgo ziediņu acis. — Man liekas, ka es aiz šausmām esmu kļuvusi slima. Varbūt es pat nokaltīšu un nomiršu, jo nespēju redzēt neko neglītu.

— Neuztraucies, mana mīļā, — viņu mierināja amarilis. — Skaties uz mani! Mans skaistums lai liek tev aizmirst adatainā bumbuļa neglītumu! Es iepriecināšu tavu sirdi, mīlā!...

— Bet es domāju tā, — sacīja ceriņš. — Neglītais adatainis nav cienīgs, ka mēs to vispār ievērojam. Izliksimies, it kā viņa te nemaz nebūtu.

— Pareizi! Pareizi! — atsaucās puķes no visām pu-sēm.— Izliksimies, it kā viņa te nemaz nebūtu!

Tad ierunājās nonievātais adatu kamols:

— Kāpēc jūs, māsiņas, esat tik ļaunas? Kāpēc velti dusmojaties? Arī es esmu puķe. Arī es uzziedēšu dārz-niekam par prieku.

To dzirdot, puķes sāka skaļi smieties. -

— Tu? Puķe? Ha, ha! Kā gan tu varēsi ziedēt! Pa-rādi, kā!

— Es to vēl nevaru paradīt. Pienāks laiks — tad.

— Viņš melo! Skaidrs, ka melo! — iesaucās neļķe, purinādama mežģīnēm rotāto galvu.

— Bet var būt, ka nemelo, — ierunājās fuksija, šūpo-dama sārto ziedu zvaniņu. — Var taču pasaulē būt arī neglītas puķes.

— Nu, ja tu esi puķe, — augstprātīgi sacīja roze, pagriezusies pret adataini, — tad es arī zinu, kā tevi sauc.

— Nu, nu? Kā tad?—interesējās pārējās.

— Tu esi Ežapuķe! — iesmējās roze. — Jo, atskaitot tavu kupri un asās adatas, tev nav ne lapu, ne ziedpumpuru!

— Cik asprātīgi! — iesaucās acālija. — Ežapuķe!

— Jā, mūsu rozei nekad nav trūcis izdomas, — pie-bilda lefkoja, kas vienmēr mīlēja paglaimot tām pu-ķēm, kuras bija ievērojamākas un skaistākas par viņu.

— Bet arī rozei ir adatas, — atgādināja Ežapuķe.

— Vai tās jūs nemaz neredzat?

— Kāds acīs lēcējs! — saniknojās roze. — Kā tev nav kauna salīdzināt sevi ar mani — visu puķu karalieni! Protams, man ir dzeloņi, bet tie aizsargā manu skaisto ziedu. Bez tam dzeloņus es aizsedzu ar gludām un ļoti glītām lapām. Bet tu pat nedomā kaunēties sava neglītuma dēļ.

— Kāpēc man kaunēties? — atbildēja Ežapuķe.

— Kāda esmu, tāda esmu. Kad uzziedēšu, gan tad jūs aizmirsīsiet manu neglītumu.

— Es gan domāju, ka nav pieklājīgi tā izturēties pret ciemiņu, — līdzjūtīgi sacīja cinerārija un pielie-cās tuvāk Ežapuķei.— Neskumsti, — viņa to mierināja. — Es tevi ļoti cienu, kaut arī tu neesi skaista.

Ežapuķe pateicīgi ielūkojās cinerārijas acīs, kas at-klāti un godīgi raudzījās pasaulē kā mazas saulītes; apkārt saulītēm samtaini mirdzēja ziedlapiņas kā zili vainadziņi.

Pagāja pāris nedēļi. Ežapuķei vairākās vietās izauga tumši zaļi puņiņi.

— Pieraugi, ka tev neizaug ragi! — zobojās roze. Pagāja vēl dažas nedēļas. Noziedēja ceriņš, novīta maijpuķīte, izbalēja hortenzija. Vienīgi roze, spoguļo-damās siltumnīcas stikla sienās, aizvien kuplāku rai-sīja savu krāšņo ziedu.

Tad kādu rītu, kad puķes pavēra acis, viņas ierau-dzīja kaut ko neticamu: Ežapuķe bija uzziedējusi un vienlaikus atvērusi trīspadsmit lielus ziedus!... Katru ziedu rotāja violets vainags, kas uz vidusdaļu tapa aiz-vien gaišāks un gaišāks, līdz pašā zieda sirdī zied-lapiņas mirdzēja tik tīras un baltas kā tikko uzsnidzis sniegs. Bet virs tām vizēja neskaitāmi zelta vizulīši.

— Kāds neredzēts skaistums! — skaudīgi nočukstēja roze, bet cinerārija priecājās no visas sirds.

— Vai tikai tu mani vairs gribēsi pazīt? — viņa pa-jautāja Ežapuķei.

— Kāpēc tad ne, mīļā cinerārija! Kā lai es aizmirstu tavu labo sirdi!... — atbildēja Ežapuķe.

Atnāca dārznieks. Viņš noliecās pār tikko uzplauku-šajiem ziediem un sirsnīgi sacīja:

— Tu mani nepievīli. Tagad tu esi viskrāšņākā puķe manā siltumnīcā!

To dzirdot, roze nodrebēja un citu pēc citas no-birdināja savas ziedlapiņas...

Pēc tam pie dārznieka ieradās viesi. Un visi viņi ap-brīnoja skaisto Ežapuķi, kuras īstais vārds bija kak-tuss.

3. Dzejolis J. Baltvilka "Itnekas"

Mūsu mežā dzīvo mazs.

Vīriņš vārdā Itnekas.

Māja viņam it nekāda,

Atrodas tā it nekur.

Vīriņš dara it neko

Redzēts viņš ir it nekad.

Var jau būt, ka viņa nav,

Taču katram zināms tas:

Mūsu mežā dzīvo mazs

Vīriņš vārdā Itnekas

GALVOJUMS

Es, _____ apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā.

Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors

(vārds, uzvārds)

(paraksts)

Datums: _____

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Kvalifikācijas darbs/ Bakalaura darbs/ Diplomdarbs izstrādāts
(atbilstoši pasvītrot)

LU _____
(fakultāte)

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors _____
(Vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Darba zinātniskais vadītājs _____
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts)

Kvalifikācijas darbs/ Bakalaura darbs/ Diplomdarbs aizstāvēts
Pārbaudījuma komisijas 20__ .gada _____ sēdē, protokola Nr. _____
Vērtējums _____
(vērtējums) (vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma
komisijas priekšsēdētājs _____
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

(paraksts)